

Duurzame festivals, schadebeperkers of wereldverbeteraars?

Een theoretische en praktische verkenning van duurzaamheid bij muziekfestivals

Foto: Into The Great Wide Open

Student: Eveline Fiona Wentzel
Studentnummer: 3692256
Scriptiebegeleider: Dr. Toine Minnaert
Tweede lezer: Dr. Frank de Glas

Datum: 8 juni 2015
Studie: Master Kunstbeleid
& -management
Universiteit Utrecht

Voorwoord

Voor u ligt mijn masterscriptie ‘Duurzame festivals, schadebeperkers of wereldverbeteraars, het resultaat van vier maanden van concentratie en aandacht. Aan deze scriptie heb ik met veel plezier gewerkt en het is voor mij dan ook een leerzame en inspirerende tijd geweest.

In deze scriptie komen veel van mijn passies samen: mijn interesse in organisaties, waar vanuit ook mijn eerste studiekeuze ‘International Business’ is gemaakt, maar die toch te commercieel voor mij bleek; mijn passie voor de kunsten, in het bijzonder de muziek, waardoor ik ook de bachelor Muziekwetenschap en mijn huidige opleiding Kunstbeleid en - Management ben gaan doen; maar ook mijn persoonlijke interesse in en passie voor een duurzame levensstijl. Dit betekent voor mij niet enkel biologische boodschappen doen maar zo bewust mogelijk omgaan met alles wat ik heb: geld en sociale contacten inclusief.

Spannend was het om een onbekend en weinig onderzocht terrein te gaan verkennen, spannend was het ook toen George Zifkos tijdens het schrijven van mijn scriptie een artikel over dit onderwerp publiceerde en ik ineens een andere weg in moest slaan en spannend was het toen ik erachter kwam dat mijn conclusie anders was dan ik had verwacht. Des te meer ben ik tevreden met het voor u liggende resultaat.

Natuurlijk wil ik ook zeer graag mijn dankbaarheid uiten naar de velen zonder wie ik dit niet voor elkaar had kunnen krijgen. Mijn dank gaat allereerst uit naar mijn scriptiebegeleider Toine Minnaert die vanaf het begin af aan kansen zag in mijn toch wel onbekende en ongewone onderzoeksonderwerp en mij enorm heeft geholpen gedurende het hele scriptietraject. Ik wil Govert Reeskamp van harte bedanken voor het openhartige maar vooral inspirerende interview: de manier waarop zij duurzaamheid verweven met het festival en de inzet die zij tonen om dit te laten slagen vind ik bewonderenswaardig. Ook wil ik graag Lyke Poortvliet bedanken voor het beantwoorden van mijn vragen over het duurzaamheidsbeleid van Mysteryland.

Verder wil ik graag nog wat mensen om mij heen bedanken: mijn moeder, Ingeborg de Haes, voor haar kritische blik, mijn vrienden voor hun liefde en mijn lief Joachim van der Veen voor zijn grote steun en olifantengeduld.

Ik hoop dat u plezier beleeft aan het lezen van deze scriptie en dat u geïnspireerd raakt om een steentje bij te dragen aan een duurzamere wereld.

Samenvatting

De vraag *'Hoe verhouden duurzaamheid en muziekfestivals zich tot elkaar?'* staat in dit onderzoek centraal. Deze vraag wordt in drie stappen beantwoord. Eerst wordt er gekeken naar de betekenis van duurzaamheid in het wetenschappelijke discours en in de Nederlandse samenleving. Vervolgens wordt bekeken op welke manier er in de literatuur wordt gesproken over de relatie tussen duurzaamheid en festivals. Hierna wordt het duurzaamheidsbeleid van drie verschillende Nederlandse muziekfestivals, Lowlands, Mysteryland en Into The Great Wide Open, besproken. In de conclusie wordt vervolgens antwoord gegeven op de vraag welke aanvullingen in het discours nodig zijn om het debat over duurzaamheid bij muziekfestivals goed te kunnen voeren.

Duurzaamheid betreft het vervullen van de behoeften van de huidige generaties zonder de toekomstige generaties te beperken in het vervullen van hun behoeften. Elkington deelt dit begrip op in drie pijlers, de economische, ecologische en sociale pijler. Hij zegt dat pas bij een harmonieus samengaan tussen deze drie pijlers gesproken kan worden van duurzaamheid, de Triple Bottom Line theorie. Verduurzamingskeuzes betreffen dan het verkleinen van je schade op de economisch, sociale en economische voetafdruk die je als bedrijf hebt. Een variant hierop is de Triple Top Line visie die niet kijkt naar het beperken van de schade maar naar het vergroten van positieve effecten op deze gebieden. Nederland loopt ten opzichte van andere landen in Europa achter op het gebied van duurzaamheid, er valt hier dus nog veel winst te behalen.

Op welke manier wordt in de literatuur over het fenomeen 'duurzaam festival' gesproken? Er is geen consensus over de terreinen waarop het duurzaamheidsbeleid zich zou moeten afspelen. Het beleid toont zich wel op verschillende terreinen en ook de pijlers van Elkington komen in de literatuur over duurzaamheidsbeleid van festivals naar voren. Over de precieze invulling van dit beleid verschillen de meningen in de literatuur aanzienlijk. De ecologische pijler krijgt, volgens onder anderen Zifkos, de meeste aandacht in het duurzaamheidsbeleid van muziekfestivals, wellicht omdat de duurzaamheidskeuzes in de economische en sociale pijler voor deze festivals voordehandliger zijn. De literatuur en de mediaberichten spreken veelal over de duurzame muziekfestivals vanuit een Triple Bottom Line visie waarin het gaat over het verkleinen van de schade die muziekfestivals, vooral op ecologisch gebied, veroorzaken. Wanneer de festivals inderdaad enkel een Triple Bottom Line visie hanteren laten zij de kansen voor duurzaamheidsbeleid vanuit een Triple Top Line visie liggen; bijvoorbeeld voor het verspreiden van een duurzame gedachte.

Welke inzichten levert een analyse van het duurzaamheidsbeleid van de muziekfestivals Lowlands, Mysteryland en Into The Great Wide Open op omtrent de relatie tussen duurzaamheid en muziekfestivals? De drie besproken festivals gaan alle op een duidelijk andere manier om met het thema duurzaamheid. Het speelt zich af op verschillende terreinen die niet altijd overeenkomen met de pijlers van Elkington, zoals bijvoorbeeld bij Mysteryland waar ook de pijler 'talent' onderdeel is van het duurzaamheidsbeleid. Wel worden, zoals ook in de literatuur al werd geconstateerd, duurzaamheidskeuzes meestal op ecologisch gebied gemaakt. De twee verschillende duurzaamheidsvisies die in de organisatiekunde worden besproken, de Triple Bottom Line en de Triple Top Line, zijn ook in het duurzaamheidsbeleid van muziekfestivals zichtbaar. De huidige literatuur, de mediaberichten en de duurzaamheidskeurmerken en -prijzen aangaande duurzame muziekfestivals kijken enkel vanuit een Triple Bottom Line visie naar de duurzaamheid van die festivals. Deze visie is niet toereikend en dient te worden aangevuld aangezien de 'onduurzaamheid' van een festival wellicht gecompenseerd kan worden door een positieve bijdrage te leveren aan duurzaamheid op lange termijn, zoals ook blijkt uit de besproken casussen. Indien festivals daadwerkelijk een bijdrage leveren aan duurzaamheid op lange termijn vraagt dit om een andere manier van het analyseren van het duurzaamheidsbeleid van culturele organisaties. Lastig hierbij is dat de effecten van een beleid gebaseerd op de Triple Top Line visie veel moeilijker meetbaar zijn dan de effecten van een duurzaamheidsbeleid dat enkel kijkt naar energie- en waterverbruik, afvalverwerking en de logistiek van het festival zelf. Het duurzaamheidsdiscours van festivals is nog niet op ingericht op deze visie.

Door de bril van Elkington gekeken met zijn gangbare drie pijler theorie zijn sommige festivals inderdaad niet duurzaam (ze zijn op z'n hoogst 'bewust van hun onduurzaamheid'), maar om enkel vanuit deze theorie naar duurzaamheid bij culturele festivals te kijken doet het fenomeen tekort en dan misken je de kracht die het beleid kan hebben. Hoewel sommige festivals wellicht zelf niet volledig duurzaam zijn (volgens de gangbare maatstaven) hebben de duurzame veranderingen die ze in de samenleving teweeg kunnen brengen de mogelijkheid de 'onduurzaamheid' van de eigen organisatie ver te overstijgen. Dat betekent dus dat de maatstaven voor het analyseren van duurzaamheidsbeleid zullen moeten worden aangepast. Onderzoek hiernaar is hard nodig, zodat een eerlijker antwoord kan worden gegeven op de vraag of een festival slechts een schadebeperker of wereldverbeteraar is?

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	2
Samenvatting.....	4
1. Theoretisch methodologisch hoofdstuk	9
1.1 Inleiding	9
1.2 Theoretisch raamwerk.....	10
1.3 Vraagstelling.....	11
1.4 Literatuurverkenning.....	11
1.5 Onderzoeksontwerp	12
1.6 Onderzoekseenheden	13
1.7 Gegevensverzameling.....	14
1.8 Registratie en verwerking gegevens	15
1.9 Betrouwbaarheid en geldigheid.....	15
2 Duurzaamheid in literatuur en samenleving.....	16
2.1 Inleiding.....	17
2.2 Duurzaamheid in het wetenschappelijke discours	18
2.2.4 Kanttekeningen Triple Bottom Line.....	20
2.2.5 Triple Top Line.....	21
2.3 Duurzaamheid in Nederland.....	22
2.4 Duurzaamheid of milieuvriendelijkheid?.....	23
2.5 Conclusie.....	23
3 Fenomeen ‘duurzaam festival’	25
3.1 Inleiding	25
3.2 Duurzame Festivals.....	25
3.2.1 Definitie festival.....	25
3.2.2 Effect op de omgeving.....	26
3.3 Festivals en het verspreiden van een duurzame gedachte.....	27
3.4 Gebieden van duurzaamheidskeuzes bij festivals	28
3.5 De drie duurzaamheidspijlers bij festivals	28
3.5.1 Economische duurzaamheidskeuzes	29
3.5.2 Sociale duurzaamheidskeuzes.....	30
3.5.3 Ecologische duurzaamheidskeuzes	31
3.6 Conclusie.....	33

4 Duurzaamheid bij Lowlands, Mysteryland en Into The Great Wide Open	34
4.1 Inleiding	34
4.2 Lowlands	34
4.3 Mysteryland	36
4.4 Into The Great Wide Open	38
4.5 Enkele opvallende punten uitgelicht	41
4.5.1 Nadruk ecologische pijler in duurzaamheidsbeleid.....	41
4.5.2 Triple Bottom Line en Triple Top Line visie	41
4.5.3 Meetbaarheid van spin-off	42
4.6 Conclusie.....	43
5 Conclusie en Discussie	44
5.1 Conclusie.....	44
5.2 Discussie & aanbevelingen voor verder onderzoek	45
6 Bibliografie	47
6.1 Literatuurlijst	47
6.2 Geraadpleegde internetbronnen	48
6.3 Mediaberichten	49
6.5 Interviews	49
6.5 Overige bronnen.....	49

1. | Theoretisch methodologisch hoofdstuk

1.1 | Inleiding

Zifkos problematiseert in 2015¹ het fenomeen ‘duurzaam festival’ en maakt een begin met het kritisch bekijken van het fenomeen ‘duurzaam festival’. Festivals zijn per definitie niet duurzaam, in de letterlijke zin van het woord. Het is een festijn dat slechts één of enkele dagen plaatsvindt en is daarmee dus niet ‘lang meegaand’. Er moet voor een korte tijd een podium worden opgebouwd, elektra worden opgewekt en DJ’s of artiesten vanuit de hele wereld worden ingevlogen. Kort daarna wordt alles weer afgebroken en wordt iedereen weer op het vliegtuig naar huis gezet. Wat overblijft is een platgestampt grasveld en een grote berg afval.

Steeds meer Nederlandse culturele festivals presenteren zich als duurzaam zoals bijvoorbeeld Awakenings, Best Kept Secret, Mysteryland, Grasnapolsky, Into The Great Wide Open en Lowlands. Zij hebben de afgelopen jaren steeds meer veranderingen doorgevoerd die de duurzaamheid van de festivals ten goede moet komen. Zo draaien de dieselgeneratoren van Mysteryland op gebruikt frituurvet uit cafetaria’s (Heck, 2014), worden de toiletten op Into The Great Wide Open doorgespoeld met het afvalwater van de bars en maken veel festivals gebruik van recyclebare festivalbekers (Geen plastic waterflesjes, 2014).

Zifkos beargumenteert dat het gros van deze hedendaagse duurzame festivals niet het label ‘duurzaam’ zou moeten krijgen, maar dat het label ‘bewust van onduurzaamheid’ veel beter past. Festivals incorporeren duurzaamheid volgens hem om de negatieve effecten die festivals hebben te compenseren, al is de mate waarin ze dit doen soms erg beperkt. Het compenseren van die negatieve effecten maakt hen, volgens Zifkos, echter nog niet duurzaam (Zifkos, 2015, p. 7). Daarbij ziet hij ook dat de nadruk vooral op ecologische verduurzaming ligt, terwijl verduurzaming op veel meer terreinen kan plaatsvinden.

Wat betekent duurzaamheid dan voor deze culturele festivals? Bedoelen zij duurzaamheid of eigenlijk milieuvriendelijkheid? Waarom zijn de festivals met duurzaamheid bezig? Is het wellicht alleen het meedoen met een hype? En welke afwegingen maken de festivals bij het maken van hun keuze wat wel en niet te verduurzamen?

¹ Begin 2015, gelijktijdig met het schrijven van deze scriptie, werd het artikel ‘Sustainability Everywhere:

1.2 | Theoretisch raamwerk

De theorieën rondom het begrip 'duurzaamheid' vormen de leidraad van dit onderzoek. Sinds de start van de twintigste eeuw is duurzaamheid een issue dat wereldwijde bezorgdheid oproept (Jonker, Diepstraten and Kieboom, 2011). Het academische veld waarin dit begrip voornamelijk voorkomt is de organisatiekunde, maar hiernaast komt het thema duurzaamheid ook veel terug in de literatuur omtrent ontwikkelingssamenwerking en toerisme. Duurzaamheid is in de huidige samenleving een breed geëngageerd begrip en kent veel verschillende betekenissen en interpretaties (Giddings, Hopwood and O'Brien, 2002, p. 187).

In de literatuur is de meest gebruikte definitie van duurzaamheid afkomstig uit het World Commission on Economic Development 'Our Common Future' rapport², waarin duurzaamheid wordt beschreven als '*..development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs*' (WCED, 1987, p. 43). Duurzaamheid wordt in theorie doorgaans uitgelegd als een begrip dat bestaat uit drie pijlers, de drie P's: 'Planet', 'People' en 'Profit'. Dit wordt ook wel de Triple Bottom Line genoemd en deze is geïntroduceerd door Elkington (Elkington, 1999, p. 70). Duurzaamheid is, volgens hem en vele volgers, op te splitsen in verschillende gebieden: ecologische duurzaamheid (planet), sociale duurzaamheid (people) en economische duurzaamheid (profit). Elkington noemt dit de drie pijlers van duurzaamheid. Wanneer deze drie pijlers in harmonie met elkaar zijn, is er volgens Elkington sprake van duurzaam beleid (Elkington, 1999).

Montiel geeft echter aan dat de definitie van duurzaamheid veelal ook enkel ecologische duurzaamheid betreft (Montiel, 2008). Dan is er dus geen harmonie tussen de drie pijlers maar krijgt één pijler de meeste aandacht. In het onderzoek ten behoeve van deze scriptie is getracht deze theorieën in de praktijk te toetsen en is bekeken of deze driedeling ook zichtbaar is in de kunstenwereld, een sector waarin duurzaamheidsbeleid een opkomende trend is, of dat die sector een smaller duurzaamheidsbegrip hanteert, zoals ook Montiel ziet gebeuren in de wetenschappelijke literatuur. Dit is onderzocht door de actuele situatie in kaart te brengen, te duiden en te kijken waar de theorie aanvulling nodig heeft om haar in deze praktijk te gebruiken.

² Dit rapport staat ook wel bekend als het Brundtlandrapport.

1.3 | Vraagstelling

Deze scriptie geeft een antwoord op de volgende vraag: *'Hoe verhouden duurzaamheid en muziekfestivals zich tot elkaar?'* Dit onderzoek is zowel een theoretische als een praktische verkenning van het fenomeen 'duurzame festivals'. Eerst wordt besproken hoe het begrip 'duurzaamheid' zich in het wetenschappelijke discours en in Nederland heeft ontwikkeld. Vervolgens wordt besproken hoe de cultuursector, en specifiek de muziekfestivals, zich tot de theorie omtrent 'duurzaamheid' verhoudt. Hiervoor wordt eerst in kaart gebracht op welke manier er in de literatuur en samenleving wordt gesproken over de relatie tussen duurzaamheid en festivals. Vervolgens wordt er gekeken naar het duurzaamheidsbeleid van drie verschillende Nederlandse muziekfestivals, om te kijken of het beeld wat hieruit naar voren komt overeenkomt met duurzaamheidstheorieën in het algemeen en literatuur over muziekfestivals in het bijzonder. Aan het einde van de scriptie wordt vervolgens antwoord gegeven op de vraag welke aanvullingen op de theorie nodig zijn om het debat over duurzaamheid bij muziekfestivals goed te kunnen voeren.

1.4 | Literatuurverkenning

Dit onderzoek heeft verschillende parallellen met ander onderzoek. Het gaat eerst in op de ontwikkelingen rondom het begrip duurzaamheid in het wetenschappelijke discours en geeft een overzicht van de verschillende definities en interpretaties die het begrip 'duurzaamheid' kent. Er zijn verscheidene onderzoeken verricht naar het gebruik van het begrip 'duurzaamheid', zoals het reeds besproken onderzoek van Montiel over de definitie van het begrip 'duurzaamheid' in literatuur. Waar Montiel zich echter richt op het wetenschappelijke discours, beoogt dit onderzoek tevens inzicht te krijgen in een specifieke praktijk: de muziekfestivals.

Duurzaamheid is nog geen veelbesproken onderwerp bij studies binnen de cultuursector maar er zijn wel al enkele onderzoeken gepubliceerd. Ook in deze onderzoeken, net als in het bredere duurzaamheidsdiscours, wordt niet eenduidig over duurzaamheid gesproken maar kent duurzaamheid verschillende interpretaties. Hoe verhouden deze onderzoeken zich tot het bredere debat over duurzaamheid? Zij zijn grofweg te verdelen in drie categorieën.

Ten eerste is er wetenschappelijke literatuur die kijkt naar het fenomeen van duurzame festivals vanuit een smal duurzaamheidsbegrip, waarin enkel het ecologische of milieuvriendelijke aspect wordt meegenomen. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek van Mair en Laing dat de drijvende krachten achter het verduurzamen van de cultuursector

onderzoekt en bekijkt hoe evenementen een middel kunnen zijn voor het promoten van duurzaam gedrag (Mair & Laing, 2012).

Ten tweede is er literatuur die vanuit een breed duurzaamheidsbegrip kijkt naar de verduurzaming van de cultuursector. Bijvoorbeeld O'Rourke, Irwin en Straker die verder kijken dan enkel de ecologische aspecten van duurzaamheid en ook de sociale aspecten meenemen (O'Rourke, Irwin and Straker, 2011). Ook Getz hanteert een breder duurzaamheidsbegrip. Hij bespreekt waarom, volgens hem, overheden betrokken moeten raken bij duurzame festivals en evenementen (Getz, 2009).

Ten derde is er (voor culturele organisaties geschreven) literatuur die ingaat op de manier waarop zij kunnen verduurzamen. Er zijn verschillende handboeken en richtlijnen gepubliceerd die alle een (grotendeels) smal duurzaamheidsbegrip hanteren en waarin het enkel gaat over ecologische duurzaamheid. Een voorbeeld hiervan is het handboek van Brooks, O'Halloran en Magnin waarin richtlijnen staan voor festivalorganisatoren voor het strategisch verduurzamen van muziekfestivals (Brooks, O'Halloran and Magnin, 2007).

1.5 | Onderzoeksontwerp

Dit onderzoek is praktijkgericht en beschrijvend en kijkt naar de manier waarop muziekfestivals duurzaamheid incorporeren. Gedurende het onderzoek kwam tevens de vraag naar boven of de gangbare theorieën omtrent duurzaamheid volstaan voor het analyseren van festivals die zich als duurzaam presenteren. Zifkos doet in zijn onderzoek wat ook dit onderzoek beoogt: het problematiseren van het 'duurzame festival'-fenomeen door het koppelen van de theorie over duurzaamheid aan de muziekfestivalpraktijk. Waar Zifkos echter alleen de praktijksituatie bekritiseert (want festivals zijn niet 'duurzaam' volgens hem) wil dit onderzoek ook kritisch kijken naar de theorieën die worden gebruikt binnen het discours. Dit onderzoek wil dus, in tegenstelling tot het onderzoek van Zifkos, niet beoordelen hoe duurzaam de festivals daadwerkelijk zijn, maar bekijken op welke manier muziekfestivals duurzaamheid implementeren.

Allereerst wordt het begrip 'duurzaamheid' ontrafeld aan de hand van een literatuurstudie waarbij de gangbare duurzaamheidsdefinities en hun onderlinge verschillen worden besproken. Vervolgens wordt vanuit deze stevige theoretische basis het fenomeen 'duurzaam festival' verkent. Hierna wordt bekeken op welke manier er over duurzaamheid in de cultuursector wordt gesproken in de literatuur en de mediaberichten. De theorie van onder anderen Elkington, die duurzaamheid ziet als een begrip bestaande uit drie pijlers, fungeert als een zoeklichttheorie en biedt zo een kader voor de analyse van het duurzaamheidsbeleid van de cultuursector. Daarna wordt het duurzaamheidsbeleid van drie muziekfestivals

geanalyseerd en wordt gekeken welke extra inzichten de casussen geven over de manier waarop de cultuursector met duurzaamheid omgaat. In de conclusie wordt aan de hand van de theorieën over duurzaamheid, de literatuur over duurzaamheid in de cultuursector en de analyse van de praktijksituatie de discrepantie tussen theorie en praktijk uitgelicht en worden aanvullingen op deze theorieën besproken die nodig zijn om het discours te kunnen duiden.

De onderzoeksmethode is gebaseerd op triangulatie; verschillende onderzoeksbronnen en onderzoeksmethoden zijn gebruikt om vanaf verschillende punten een licht op het fenomeen van de duurzame festivals te laten schijnen. Het is een iteratief proces geweest waarin waarneming, analyse en reflectie elkaar voortdurend opvolgden totdat er theoretische verzadiging plaatsvond.

1.6 | Onderzoekseenheden

Het antwoord op de eerste deelvraag, ‘Hoe heeft het begrip ‘duurzaamheid’ zich in Nederland en in het wetenschappelijke discours ontwikkeld?’, is beantwoord door middel van een literatuuronderzoek. Het bronmateriaal hiervoor bestond uit zowel inleidende handboeken alsmede toonaangevende artikelen die het begrip ‘duurzaamheid’ centraal stellen en problematiseren.

Voor het tweede deel van het onderzoek, de manier waarop duurzaamheid zich in de cultuursector manifesteert, is enerzijds gekeken naar literatuur over duurzaamheid in de cultuursector en anderzijds naar meer algemene artikelen over duurzaamheid in de cultuursector. Binnen de cultuursector heb ik vanwege persoonlijke interesse en een aankomende stage ervoor gekozen de nadruk te leggen op muziekfestivals, in plaats van bijvoorbeeld film- en theaterfestivals.

Omdat dit onderzoek specifiek kijkt naar de duurzame muziekfestivalpraktijk zijn krantenartikelen en andere berichten uit de media hierover in de laatste decennia belangrijk geweest. Daarnaast is ook gekeken naar het promotie- en communicatiemateriaal van de festivals, zoals de websites, Facebookpagina's en beleidsdocumenten van de festivals. Waar Zifkos kijkt naar duurzame culturele festivals verspreid over de hele wereld, beperkt dit onderzoek zich tot de Nederlandse cultuursector en daarmee tot de Nederlandse muziekfestivals.

Ter aanvulling op de literatuur en mediaberichten over duurzame festivals zijn drie casussen nader bestudeerd. In het muziekfestivalgenre is gezocht naar drie verschillende typen festivals. Er is één kleiner popfestival (maximaal 10.000 bezoekers), één dancefestival en één groot muziekfestival met verschillende muziekgenres (minimaal 20.000 bezoekers) besproken. Daarnaast is er voor gekozen om festivals te bespreken die zich presenteren als

duurzaam, zodat het onderzoek zich kan richten op de manier waarop de organisaties invulling geven aan duurzaamheid in plaats van op de vraag of zij überhaupt met duurzaamheid bezig zijn. Hierbij was de externe communicatie, het presenteren van de festivals als 'duurzaam', de aanleiding tot het onderzoeken van de manier waarop zij duurzaamheid doorvoeren in hun bedrijfsactiviteiten. Ook is er bewust voor gekozen om festivals te bespreken die grotendeels in de openlucht plaatsvinden en die hierdoor niet (veel) gebruik maken van gebouwen en bijvoorbeeld het hiermee samenhangende en niet beïnvloedbare energiebeleid. Juist het opbouwen van een festivalterrein voor enkele dagen strookt niet met het idee van duurzaamheid. De muziekfestivals die op basis van de bovenstaande criteria zijn benaderd voor dit onderzoek zijn Into The Great Wide Open (kleiner popfestival), Mysteryland (dancefestival) en Lowlands (groot en breed georiënteerd muziekfestival).

1.7 | Gegevensverzameling

1.7.1 Bestaand onderzoeksmateriaal

Het onderzoeksmateriaal bestaat uit zowel bestaand als uit nieuw bronmateriaal. Het bestaande bronmateriaal omvat wetenschappelijke literatuur, zoals handboeken en artikelen, die de basis vormen voor de literatuurstudie van het begrip duurzaamheid en het gebruik van dit begrip in de cultuursector. Daarnaast is er gezocht naar achtergrondinformatie over huidige duurzame muziekfestivals in bijvoorbeeld beleidsdocumenten, het promotiemateriaal en op de websites van de muziekfestivals. Via de krantenbank Lexisnexus konden de kranten en andere media worden doorzocht op zowel recensies als meer inhoudelijke artikelen over duurzame muziekfestivals. Omdat er specifiek naar de Nederlandse cultuursector is gekeken werden ook enkel berichten uit de Nederlandse media hiervoor gebruikt. In het bronmateriaal is gekeken naar de manier waarop de drie pijlers van Elkington zichtbaar zijn en welke thema's nog meer een rol spelen in het duurzaamheidsbeleid van festivals en het duurzaamheidsdebat in de samenleving.

1.7.2 Nieuw onderzoeksmateriaal

Naast verzameling van bestaande bronnen zijn de drie gekozen festivals ook benaderd voor interviews. Hierbij ging de voorkeur uit naar semigestructureerde individuele face-to-face-interviews in een informele setting met zowel directe als indirecte vragen. Dit bleek echter in praktijk niet altijd mogelijk te zijn. Helaas was het niet mogelijk een interview bij Lowlands af te nemen. Toch is er voor gekozen deze casus wel te bespreken omdat Lowlands wel twee rapporten heeft opgesteld over het duurzaamheidsbeleid dat zij hanteert. Ook bij Mysteryland

kon er geen face-to-face-interview afgenomen worden, maar kon er wel contact per email plaatsvinden. Dit maakte dat de interviewvragen niet semigestructureerd konden worden gesteld. Semigestructureerd interviewen heeft als voordeel dat alle onderwerpen aan bod komen terwijl er wel vrijheid is om in te gaan op interessante onderwerpen die in het interview naar voren komen. Deze vrijheid ontbrak bij het interview over Mysteryland. Bij Into The Great Wide Open was het wel mogelijk om een face-to-face-interview af te nemen waardoor de vragen ook niet in een vaststaande volgorde werden gesteld. Bij beide interviews zijn zowel directe als indirecte vragen gesteld. Directe vragen werden gesteld om meer feitelijke kennis over het duurzaamheidsbeleid dat zij hanteren te achterhalen en enkele indirecte vragen zijn gesteld om beter te kunnen achterhalen welke nuances en overwegingen een rol spelen in het maken van hun duurzaamheidsbeleid. De onderwerpen die werden besproken zijn: ecologische duurzaamheid, sociale duurzaamheid, economische duurzaamheid en de aspecten die meespelen bij duurzaamheidskeuzes. De interviews zijn in een informele setting afgenomen, de contacten met zowel de respondent werkzaam bij Mysteryland als de respondent werkzaam bij Into The Great Wide Open waren vanaf het primaire contact informeel en deze lijn is dan ook doorgezet.

1.8 | Registratie en verwerking gegevens

Het face-to-face-interview met Reeskamp van Into The Great Wide Open is opgenomen en getranscribeerd. Het interview dat via email is afgenomen met Lyke Poortvliet van Mysteryland is uitgewerkt aan de hand van het filmmateriaal dat zij hierbij leverde en stukken van de website die zij hierin had opgenomen. Hierna zijn de interviews gecodeerd aan de hand van vier thema's: ecologische duurzaamheid, sociale duurzaamheid, economische duurzaamheid en aspecten die meespelen bij duurzaamheidskeuzes. Ook het reeds bestaande materiaal, de beleidsdocumenten, websites van festivals, promotiemateriaal en de artikelen in de media, zijn op content geanalyseerd waarbij is gekeken naar de manier waarop de vier zojuist genoemde thema's worden besproken in deze documenten.

1.9 | Betrouwbaarheid en geldigheid

Niet elk festival heeft eenzelfde soort documentatie over het duurzaamheidsbeleid dat zij hanteren. Daarnaast kan een festival duurzaam zijn zonder het naar buiten toe te communiceren of juist niet duurzaam zijn maar zichzelf wel als duurzaam positioneren. Daarom is er in dit verkennende onderzoek voor gekozen om enkel festivals te bespreken die zich als duurzaam positioneren en vanuit hier te kijken wat deze duurzaamheid dan behelst. De casussen dienen niet om feiten te creëren over de duurzaamheidsdefinities die festivals hanteren, maar om de mogelijke betekenis van het begrip duurzaamheid voor

muziekfestivals te exploreren en uiteen te zetten en te kijken of deze betekenis wel of niet in de gangbare theorieën over duurzaamheid passen.

2 | Duurzaamheid in literatuur en samenleving

2.1 | Inleiding

De opwarming van de aarde wordt meer en meer als een ernstig en dreigend probleem beschouwd. Na de film 'An Inconvenient Truth' van Al Gore uit 2006 en het vierde 'Intergovernmental Panel on Climate Change' rapport uit 2007 kan het niet meer worden ontkend dat er iets flink moet veranderen in de wereld waarin wij leven. De opwarming van de aarde is niet meer enkel een zorg voor milieuwetenschappers en het natuurbeleid maar een probleem dat iedereen kan helpen oplossen. Een buzzwoord in deze tijd is 'duurzaamheid'. Een begrip dat letterlijk 'lang meegaand' betekent maar steeds meer een synoniem voor milieuvriendelijkheid is geworden. Maar duurzaamheid is breder dan dat: duurzaamheid staat voor behoud in de toekomst. Dit kan gaan over behoud in ecologische zin, maar ook over behoud in economisch of sociale zin. Het gaat om het maken van bewuste keuzes zodat men in de toekomst ook in hun behoeften kan voorzien.

Het begrip duurzaamheid is zowel in de samenleving als in het wetenschappelijke discours erg in zwang en alles en niets is duurzaam geworden (Jonker et al., 2011, p. 25). We maken ons, voortkomend uit een steeds groter wordend besef dat we de manier waarop wij nu leven niet kunnen volhouden in de toekomst, steeds meer zorgen. Ecologische zorgen over bijvoorbeeld de opwarming van de aarde, smog en voedselproductie; economische zorgen over bijvoorbeeld de economische crisis en de duurder wordende olie en benzine, maar ook zorgen over sociale ongelijkheid, mensenrechten en oneerlijke handel (Jonker et al., 2011, p. 25-28). Duurzaamheid, of verduurzamen, is een reactie op deze zorgen en wordt breed omarmd door, onder meer, bedrijven, overheden, sociale hervormers en milieuactivisten (Giddings et al., 2002, p. 187). In het wetenschappelijke discours leidt dit tot een grote interesse: enerzijds in de manier waarop de samenleving kan verduurzamen en dus langer kan blijven bestaan en anderzijds in de betekenis van 'duurzaamheid' en 'duurzaam leven', zowel in literatuur als in de samenleving.

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe het begrip 'duurzaamheid' zich heeft ontwikkeld in het wetenschappelijke discours en in de Nederlandse samenleving. Allereerst worden de dominante definities van het begrip beschreven en wordt de opleving van dit begrip in het wetenschappelijke discours besproken. Dan wordt er dieper ingegaan op de Triple Bottom Line theorie van Elkington, die ook de basis vormt van de later besproken casussen uit dit onderzoek, en wordt een verwante theorie, de Triple Top Line van McDonough en Braungart, besproken. Daarna wordt de manier waarop duurzaamheid zich

manifesteert in de Nederlandse samenleving en de neiging om de ecologische pijler, en dus milieuvriendelijkheid, te prevaleren boven de andere pijlers in zowel literatuur als samenleving beschreven. Vervolgens wordt in de conclusie een raamwerk neergezet waar vanuit het fenomeen 'duurzaam festival' zal worden besproken.

2.2 | Duurzaamheid in het wetenschappelijke discours

2.2.1 | Duurzaamheid en haar definities

Duurzaamheid is geen eenduidig begrip maar wordt door dilemma's, debatten en dimensies gekarakteriseerd (Jonker et al., 2011, p. 9; Giddings et al., 2002, p. 187). Het is een containerbegrip waaraan iedereen zijn eigen interpretatie kan geven en dat een oplossing kan bieden voor problemen (of zorgen) op veel verschillende terreinen (Giddings et al., 2002, p. 194). Dat duurzaamheid geen eenduidig begrip is blijkt ook uit de vele verwante begrippen zoals 'vergroenen', 'verantwoord organiseren', 'maatschappelijk verantwoord ondernemen' en 'duurzame ontwikkeling'. De begrippen zijn vaak ideologisch verwant en de verschillen ertussen zijn moeilijk te definiëren. Montiel geeft in zijn studie naar het gebruik van de begrippen 'maatschappelijk verantwoord ondernemen' en 'duurzaamheid' in wetenschappelijke literatuur aan dat beide vanuit een andere oorsprong zijn ontstaan maar nu steeds meer naar elkaar toe groeien. Hij ziet wel een verschil in de context waarin de term gebruikt wordt: 'maatschappelijk verantwoord ondernemen' wordt vooral door bedrijven gebruikt, overheden, publieke instellingen en NGO's spreken vooral over 'duurzaamheid' (Jonker et al., 2011, p. 111).

Zoals eerder aangegeven komt de meest gebruikte definitie van het begrip 'duurzaamheid' uit het Brundtlandrapport, waarin het gaat over het vervullen van de behoeften van de huidige generatie zonder de toekomstige generaties te beperken in het vervullen van hun eigen behoeften (WCED, 1987, p. 43). Giddings, Hopwood en O'Brien geven aan dat deze definitie, net als het begrip zelf, ambigu is. Zij betogen dat het een definitie is waarmee iedereen het eens is omdat iedereen er een eigen interpretatie aan kan geven. De definitie uit het Brundtlandrapport zegt tevens niet wat duurzaamheid is, zoals een definitie zou moeten doen, maar het beschrijft volgens Giddings et al. enkel het doel van duurzaamheid: een leefbare wereld voor de volgende generaties (Giddings et al., 2002, p. 188).

2.2.2 | Opleving

Hoewel het begrip 'duurzaamheid' al eeuwen oud is staat het de afgelopen vijftig jaar pas echt volop in de belangstelling. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw is het gebruik van

het begrip 'duurzaamheid' en het aantal betekenisverwante woorden exponentieel gestegen (Jonker et al., 2011, p. 9). Enkele crises spelen hierbij een grote rol. Het opraken van de fossiele brandstoffen met tegelijkertijd een groei van de wereldbevolking, grotere sociale ongelijkheid en de opwarming van de aarde zijn maar enkele van de duurzaamheidsvraagstukken die in de huidige samenleving een rol spelen. Daar komt recent ook nog de economische crisis bij, die direct merkbaar is voor een groot deel van de Westerse bevolking. Dit alles leidt tot een steeds sterker wordend besef dat de manier waarop de huidige samenleving is vormgegeven moet veranderen om de levensstandaard die wij hanteren te blijven behouden. Kortom: verduurzamen is nodig en het besef hiervan groeit. Hierdoor wordt 'duurzaamheid' de laatste jaren een buzzwoord en door de niet eenduidige betekenis van het begrip kan het overal worden gebruikt. Jonker et al. zien dat dit ook op grote schaal gebeurt en dat het begrip hiermee ook een marketingterm is geworden (Jonker et al., 2011, p. 29).

2.2.3 | Triple Bottom Line

Duurzaamheid manifesteert zich op verschillende terreinen en om het duurzaamheidsbegrip beter te kunnen doorgronden worden in het wetenschappelijke discours pogingen gedaan om duurzaamheid te vatten in modellen en definities. De nu bekendste en meest besproken duurzaamheidstheorie is die van Elkington. Hij beschrijft duurzaamheid als een harmonieus samengaan van verduurzamingskeuzes in drie verschillende pijlers: de ecologische, de sociale en de economische pijler, ook wel de Triple Bottom Line genoemd. Hiermee is hij een koploper in het denken over duurzame ontwikkeling als meer dan enkel 'vergroenen'. Elkington bespreekt de rol van organisaties in duurzaam kapitalisme en geeft aan dat organisaties een radicaal nieuwe visie op ecologische kwaliteit, sociale rechtvaardiging en economische vooruitgang nodig hebben om verduurzaming te realiseren (Elkington, 1999, p. 70). De drie pijlers van duurzaamheid zijn met elkaar verbonden en wederzijds afhankelijk. De samenleving is afhankelijk van de economie, die weer afhankelijk is van het ecosysteem, etcetera. De duurzaamheidstheorie van Elkington zegt dat om te verduurzamen organisaties hun activiteiten en prestaties moeten inrichten op basis van deze Triple Bottom Line en hier ook verantwoording voor moeten afleggen.

2.2.3.1 Economische bottomline

De meest bekende bottomline voor organisaties is de economische bottomline waarin wordt gekeken of de verschillende activiteiten van de organisatie economisch duurzaam zijn en dus voldoende kapitaal opleveren om de bedrijfsactiviteiten te kunnen continueren. Er kan een onderscheid worden gemaakt tussen verschillende soorten economisch kapitaal. Zo is er,

volgens Elkington, fysiek kapitaal, zoals bijvoorbeeld de gebouwen en computers, financieel kapitaal en menselijk kapitaal, wat ondermeer bestaat uit de ervaring en vaardigheden van de medewerkers. De economische bottomline zegt dat in het verwerven van kapitaal organisaties die willen verduurzamen zich steeds meer moeten gaan richten op de langetermijncosten en –opbrengsten in plaats van op het ‘snelle geld’ (Jonker et al., 2011).

2.2.3.2 | Ecologische bottomline

De tweede bottomline die Elkington bespreekt is de ecologische bottomline. Hoewel het bewust omgaan met ecologische duurzaamheid bij organisaties minder gangbaar is dan het zorgen voor economische duurzaamheid, geniet deze pijler meer bekendheid dan de duurzame sociale aspecten van een organisatie (Jonker et al., 2011). Ecologische duurzaamheid behelst het niet schaden van het ecologische kapitaal van de wereld. Het is de taak van een duurzame organisatie om na te gaan of haar bedrijfsactiviteiten niet het ecologische kapitaal aantasten. De graadmeters van ecologisch kapitaal zijn bijvoorbeeld energie- en waterverbruik en het omgaan met afval en verspilling.

2.2.3.3 | Sociale bottomline

De sociale bottomline is het moeilijkst meetbaar en krijgt wellicht hierdoor het minst aandacht in organisaties. Deze bottomline brengt weer een andere vorm van kapitaal met zich mee, het sociale kapitaal. Dit komt voort uit de aanwezigheid van vertrouwen in de samenleving en het vermogen van mensen om samen te werken in de richting van een gezamenlijk doel. Dit vermogen is nodig om veranderingen te realiseren, zeker ook op het gebied van duurzaamheid. Het gaat er om dat alle neuzen dezelfde kant op staan. De aandacht van de organisatie moet daarvoor niet meer enkel uitgaan naar de klanten maar naar een bredere groep van belanghebbenden. Duurzaamheidskeuzes van organisaties binnen de sociale pijler betreffen onder meer keuzes over arbeidsomstandigheden, de relatie met de samenleving, mensenrechten en de balans van medewerkers tussen werk en privé (Jonker et al., 2011).

2.2.4 | Kanttekeningen Triple Bottom Line

Elkington heeft met de drie pijlers van duurzaamheid een handvat gegeven om een beter zicht te krijgen op de verschillende aspecten van duurzaamheid. De theorie van Elkington, die zegt dat bij een harmonieus samengaan van de pijlers pas duurzaamheid kan ontstaan, is tot op heden niet weerlegd, maar er zijn door de jaren heen wel nuances en kanttekeningen bij zijn theorie geplaatst.

Volgens Elkington ontwikkelen de gebieden waarin de duurzaamheidskeuzes worden gemaakt zich onafhankelijk van elkaar, maar deze gebieden overlappen elkaar wel

gedeeltelijk (Elkington, 1997, p. 72). Giddings et al. zien een probleem omdat onafhankelijke ontwikkeling van de afzonderlijke pijlers om een zekere autonomie vraagt maar de pijlers zo sterk verwant zijn dat een autonomie volgens hen niet kan bestaan (Giddings et al., 2002, p. 189). Ecologisch verantwoorde keuzes kunnen bijvoorbeeld erg kostbaar zijn en daarmee ook van invloed zijn op het economische kapitaal en dus op de economische duurzaamheid. Hiermee geven Giddings et al. aan dat duurzaamheidskeuzes altijd van invloed zijn op meer pijlers. Het blijft dus zoeken naar een ideale balans voor het harmonieus samengaan van de pijlers.

Volgens Jonker et al. omvatten de drie pijlers van Elkington niet elk aspect van duurzaamheid. Uit de analyse van veertig jaar duurzaamheidsbeleid en maatschappelijk verantwoord ondernemen leiden zij af dat naast de ecologische verantwoordelijkheid, economische haalbaarheid en sociale rechtvaardigheid ook nog de politiek-institutionele organiseerbaarheid en technisch-wetenschappelijke haalbaarheid veelal een rol in het beleid spelen. Hiernaast gaat het niet alleen over 'hier' maar ook over 'daar' en niet alleen over 'nu' maar ook over 'morgen' (Jonker et al., 2011, p. 31). Deze aspecten blijven onderbelicht in de theorie van Elkington. Ook deze andere pijlers hebben invloed op de ideale balans waar Elkington naar op zoek is. Zo zorgen bijvoorbeeld hedendaagse technisch-wetenschappelijke ontwikkelingen, o.a. op het gebied van zonne-energie, er ook voor dat bedrijven ecologisch duurzamer kunnen zijn.

2.2.5 | Triple Top Line

McDonough en Braungart vinden de Triple Bottom Line een bruikbaar model om duurzaamheid te integreren in de bedrijfstrategie omdat deze de traditionele economische doelen in balans probeert te brengen met sociale en ecologische zorgen (McDonough and Braungart, 2002, p. 251). Ze zien dat de Triple Bottom Line kan helpen bij het beperken van de schade die een economisch succesvol product kan toebrengen op het sociale en ecologische vlak maar zien ook dat het 'minder slecht' maken van het product, het product nog niet 'goed' maakt. In plaats van de negatieve invloed die bedrijven kunnen hebben op de drie pijlers slechts te beperken, stellen McDonough en Braungart daarom ook voor dat de bedrijven kijken naar de mogelijkheden op welke manier zij de positieve invloed op deze gebieden in de samenleving kunnen vergroten. Zij ontwikkelden als afgeleide van het Triple Bottom Line model van Elkington het Triple Top Line model. De Triple Top Line is een duurzaamheidsstrategie die gericht is op het genereren van een positieve bijdrage op de drie pijlers van duurzaamheid van Elkington: echt duurzame producten moeten zowel economisch succesvol zijn als bijdragen aan een verbeterde sociale en ecologische wereld. Anders dan bij de Triple Bottom Line van Elkington, waar achteraf wordt gekeken naar de

manier waarop de schade die door de bedrijfsactiviteiten is ontstaan kan worden gecompenseerd, spelen bij de Triple Top Line van McDonough en Braungart economische, sociale en ecologische doelen al een rol bij het ontwerp van de bedrijfsactiviteiten. In plaats te kijken naar de manier waarop, aan het einde van de pijplijn, negatieve effecten op ecologisch en sociaal gebied gecompenseerd kunnen worden, willen zij een systeem creëren dat zo ingericht is dat er niks hoeft te worden gecompenseerd, omdat het enkel positieve effecten oplevert. Dit vraagt om een meer integrale aanpak en een duidelijke visie vanaf de start. De vragen die daarbij centraal staan zijn: 'Hoe kan ik welvaart laten groeien?', 'Hoe kan ik de gemeenschap vieren?' en 'Hoe kan ik de gezondheid van alles wat leeft op aarde vergroten?' (McDonough and Braungart, 2002, p. 252). Zij zien het verschil tussen de Triple Bottom Line en de Triple Top Line als het verschil tussen 'sustainable' en 'sustaining', zo ongeveer het verschil tussen 'zich staande houden' en 'in stand houden'. Wanneer duurzaamheid vanuit een Triple Bottom Line visie wordt geïntegreerd kan een bedrijf zich waarschijnlijk beter staande houden doordat het bijvoorbeeld langer duurt voordat de grondstoffen opraken omdat de negatieve effecten gecompenseerd zijn. Maar wanneer duurzaamheid vanuit een Triple Top Line visie wordt geïmplementeerd worden de bedrijfsactiviteiten zo ingericht dat het bedrijf voor altijd in stand kan blijven. Het afval de één wordt dan een voedingsbron voor de ander wiens afval weer een ander kan voeden.

2.3 | Duurzaamheid in Nederland

Ook de Nederlandse samenleving wordt zich steeds meer bewust van de consequenties van de huidige levensstandaard. Hoogleraar Transitiekunde Rotmans is de Nederlandse drijfveer achter de veranderingen naar een duurzaam Nederland. Volgens hem staat Nederland nu op het punt een omslag te maken en hij voorspelt dat midden jaren twintig duurzaamheid volledig is ingeburgerd (Reformatorisch Dagblad, 2009). Juist hier valt veel winst te behalen want Nederland loopt achter op dit gebied: Nederland staat bijvoorbeeld in Europa slechts op de 17^e plaats als het gaat over schone technologie, een onderdeel van de ecologische duurzaamheid (Jonker et al., 2011, p. 27). Stichting Urgenda, onder leiding van Rotmans, streeft ernaar miljoenen Nederlanders te mobiliseren voor de duurzaamheidsbeweging in Nederland (Reformatorisch Dagblad, 2009).

Het Centraal Planbureau, het Planbureau voor de Leefomgeving, het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek hebben de duurzame ontwikkeling van Nederland in kaart gebracht. In hun rapport kijken zij naar de kwaliteit van het leven *hier* en *nu* in relatie tot de kwaliteit van leven *elders* en *later*. Zij maken onderscheid in vier soorten kapitaal: natuurlijk kapitaal, onder andere land, klimaat en energie; menselijk

kapitaal, onder andere arbeid, gezondheid en opleiding; sociaal kapitaal, onder andere sociale participatie en vertrouwen en daarnaast economisch kapitaal, onder andere fysiek kapitaal, kennis en schuld (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011, p. 9). De belangrijkste zorgen uit het rapport op het gebied van duurzame ontwikkeling liggen, volgens hen, op vier gebieden. Op het gebied van milieu en natuur (1), zoals de afname van biodiversiteit en het grote beslag dat Nederland legt op natuurlijke hulpbronnen; op het gebied van financiële houdbaarheid (2), waar de overheidsschuld en de toenemende kosten voor zorg en sociale zekerheid bezorgdheid oproepen; op het gebied van kennisniveau (3), waar investeringen in onderzoek en ontwikkeling niet groeien en een dalende tendens is van opleidingsniveau in vergelijking met andere Europese landen, en ten aanzien van de achterstand van niet-westerse allochtonen (4), onder meer door hogere werkloosheid en grote inkomensverschillen met autochtonen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011).

Duurzaamheid in Nederland betekent voor hen dus meer dan enkel milieuvriendelijkheid en heeft, net als in de theorie van Elkington, ook een meer sociale en een meer economische kant.

2.4 | Duurzaamheid of milieuvriendelijkheid?

De meerduidigheid van het begrip 'duurzaamheid' zorgt voor vele interpretaties. Elk bedrijf, elke overheidsinstantie en elk individu kan er zijn eigen invulling aan geven. En dit gebeurt ook: Jonker et al. geven aan dat men de neiging heeft milieuvriendelijkheid extra te benadrukken (Jonker et al., 2011, p. 23). Dit wordt bevestigd door het onderzoek van Montiel waarin hij constateert dat het begrip 'duurzaamheid' in literatuur steeds meer een synoniem voor milieuvriendelijkheid is geworden (Montiel, 2008, p. 254). Ook Giddings et al. merken op dat voornamelijk de ecologische aspecten van duurzaamheid de aandacht van bedrijven krijgen en zien daarnaast dat vooral de sociale dimensie achtergesteld blijft (Giddings et al., 2002, p. 189).

2.5 | Conclusie

Hoewel dit hoofdstuk slechts het topje van de ijsberg van het duurzaamheidsdebat kon laten zien en slechts de grote lijnen kon bespreken, wordt wel duidelijk hoe actueel en volop in ontwikkeling het debat is. Duurzaamheid is de laatste vijftig jaar erg in zwang maar deze duurzaamheid is niet voor iedereen hetzelfde, ieder geeft er zijn eigen invulling aan. In de literatuur, net als in de samenleving, krijgt de ecologische pijler veelal de meeste aandacht. Duurzaamheid lijkt soms meer gebruikt te worden als een marketingterm dan als drang om te veranderen. Hoewel Nederland volop aan het verduurzamen is loopt het wel achter bij andere Europese landen, er valt hier dus nog veel winst te behalen.

In de literatuur heerst een tendens om duurzaamheid onder te verdelen in drie pijlers, de ecologische, economische en sociale pijler. Duurzaamheid betreft het inzetten van kapitaal ten behoeve van een opbrengst op lange termijn. Duurzaamheid vanuit de Triple Bottom Line visie van Elkington kijkt naar het beperken van de schade op het economisch, sociaal en ecologisch kapitaal. Minder schade betekent dat bedrijven zich langer staande kunnen houden want het kapitaal raakt minder snel 'op' en de aangerichte schade wordt minder snel 'te groot'. Men blijft dan echter op lange termijn tegen dezelfde problemen aanlopen. Door de duurzaamheidsstrategie vanuit de Triple Top Line visie van McDonough en Braungart te volgen kunnen deze problemen worden geëlimineerd. Deze strategie streeft naar een zo groot mogelijke opbrengst aan economisch, sociaal en ecologisch kapitaal. Dit betekent niet pas aan het eind van de productieketen kijken waar de schade beperkt kan worden maar bij het ontwerp van de productieketen al de vraag stellen hoe het economisch, sociaal en ecologisch kapitaal vergroot kan worden tijdens en door het produceren van een product. Zo kan een bedrijf niet enkel '*zich staande houden*' maar draagt het bij aan het '*in stand houden*' van zichzelf en de wereld eromheen.

3 | Fenomeen 'duurzaam festival'

3.1 | Inleiding

Niet enkel bij festivals, maar in de gehele Nederlandse cultuursector wordt flink verduurzaamd. Jongenelen stelt vast dat in de kunstsector het besef groeit dat duurzaamheid geen holle trend of modieuze oprisping is maar een noodzaak voor het verminderen en oplossen van wereldwijde problemen (Jongenelen, 2012, p. 14). De duurzame mode is in opkomst (Van der Voet, 2012, p. 46), de stroming eco-art is al jaren groeiende (Brown, 2014, p. 6) en ook de podiumkunsten, de volgens Van Heuven meest vervuilende kunstdiscipline van allemaal, zijn aan het verduurzamen, al gaat dit nog niet heel hard (Van Heuven, 2012, p. 38).

Wat betekent verduurzaming voor de cultuursector? Betekent dat een beter omgaan met het milieu? Betekent dat minder schade aanbrengen aan het economisch, sociaal en/of ecologisch kapitaal zoals de Triple Bottom Line visie van Elkington voorstelt? Of is de visie van McDonough en Braungart, waarin bij het verduurzamen van een bedrijf vooral gekeken moet worden naar een zo groot mogelijke positieve bijdrage aan de drie soorten kapitaal, bijvoorbeeld dominant?

In de cultuursector komt vooral bij festivals het duurzaamheidsthema naar voren. Dit is opvallend omdat een festival niet 'duurzaam', in de letterlijke zin van het woord, is. In dit hoofdstuk wordt literatuur over duurzaamheidskeuzes in het beleid van muziekfestivals besproken. Door literatuurstudie en het bestuderen van artikelen uit de media kon een beeld worden gevormd van de invulling van het begrip duurzaamheid in het muziekfestivaldiscours en wordt verkend welke duurzaamheidsdefinitie de sector hanteert. Alvorens nader op duurzame festivals in te gaan zal eerst het fenomeen 'festival' kort worden besproken. Hierna zal worden gekeken op welke terreinen festivals volgens de literatuur duurzaamheidskeuzes maken. Daarna wordt gekeken of de drie pijlers uit de duurzaamheidstheorieën van zowel Elkington als McDonough en Braungart, ook zichtbaar zijn in het festivaldiscours. Daarbij zal ook worden onderzocht of het discours meer vanuit een Triple Bottom Line of vanuit een Triple Top Line visie spreekt.

3.2 Duurzame Festivals

3.2.1 | Definitie festival

Nederland is een festivalland. Met 774 festivals (groter dan 3.000 bezoekers) per jaar kan iedere Nederlander elke dag kiezen uit gemiddeld twee festivals en dit aantal is al enkele

decennia stijgende (De Vrieze, 2014). Vooral de dancefestivals groeien het hardst: van 2012 op 2013 is het aantal met 29% gestegen (De Vrieze, 2014). Festivals zijn er in ons land in vele soorten en maten: muziekfestivals, foodfestivals, filmfestivals, theaterfestivals, dansfestivals, boerderijfestivals, bockbierfestivals etc. Het zijn geregeld terugkerende volksfeesten met een reeks van muziek-, toneel- en andere uitvoeringen in een bepaald verband (Dikke van Dale, 2015). Dit verband kan een kunstvorm, zoals theater, dans of muziek, maar ook een product of plaats, zoals bockbier of een boerderij, zijn. Getz geeft de volgende definitie aan festivals:

'festivals are themed public celebrations which celebrate the community itself, provide a sense of identity and hopefully foster social cohesion'

(Getz, 2007, p. 51).

Getz haalt in deze definitie drie belangrijke eigenschappen van festivals aan: het vieren van de gemeenschap, het geven van een gevoel van identiteit en het bevorderen van sociale cohesie. Festivals creëren en vieren een gemeenschapsgevoel maar geven tegelijkertijd een gevoel van eigen identiteit (Getz, 2007, p. 51). Het gaat dan zowel over het zich één voelen met, als het onderscheiden van de ander. Een functie van het hedendaagse festival is de expressie van culturele identiteit en levensstijl. Ook vroeger al werden festivals gebruikt voor het articuleren en communiceren van gedeelde waarden, ideologieën en mythologieën (Bennett, Taylor en Woodward, 2014, p. 1). Zo wordt een festival een potentiële plek voor het (re)presenteren, ontmoeten en onderzoeken van culturele verschillen en gelijkheden (Bennett et al., 2014, p. 1). Een plek voor het ontdekken van de 'ik' en het zich één voelen met de 'ander'. Een ander belangrijk aspect, iets wat minder nadrukkelijk in de definitie van Getz naar voren komt, is het tijdelijke karakter van een festival. Het is een festijn dat één dag, of enkele dagen, duurt en dus geen continuïteit heeft.

3.2.2 | Effect op de omgeving

Ook Jongenelen geeft aan dat festivals voor steden vaak bij uitstek een middel zijn om de sociale cohesie in een buurt of stad te bevorderen, daarnaast ziet zij ook economische voordelen: bezoekers geven tijdens hun bezoek vaak veel geld uit (Jongenelen, 2010). Ook Arcodia en Whitford zien, naast het effect dat festivals kunnen hebben op het gemeenschapsgevoel (Arcodia & Whitford, 2008, p. 3), de sociaal-culturele, politieke en economische effecten op de locatie van het festival en de bezoekers ervan (Arcodia & Whitford, 2008, p. 1). Deze effecten worden steeds meer door de overheid erkend. Hierdoor groeit ook onder de gemeenten de interesse voor het subsidiëren van festivals (Jongenelen,

2010). Festivals zijn een populaire en economisch aantrekkelijke manier voor het verkopen van culturele producten en het creëren van toerisme. Daarmee zijn festivals een belangrijk onderdeel van het hedendaagse sociaaleconomisch en culturele landschap geworden (Bennett et al., 2014, p. 1).

Naast de besproken effecten op bezoekers en omgeving hebben festivals ook invloed op de kunsten zelf, die veelal centraal staan tijdens een festival. Ze zijn belangrijk voor het vak, het experiment en de ontwikkeling van jong talent; ze spelen een belangrijke rol bij de aanwas van nieuw publiek en ze fungeren als een podium voor kwetsbare kunst (Jongenelen, 2010).

3.3 | Festivals en het verspreiden van een duurzame gedachte

‘Festivals zijn hip maar duurzaamheid is nog hipper’

(Veerman, 2013)

Zoals gezegd is het articuleren en communiceren van gedeelde waarden, ideologieën en mythologieën van oudsher een onderdeel van festivals. Een voorbeeld hiervan is de waarde van de waarde ‘vrijheid’ die werd gecommuniceerd bij het festival Woodstock in 1969 maar ook ieder jaar tijdens de diverse bevrijdingsfestivals in Nederland. Duurzaamheid is ook een waarde die steeds nadrukkelijker wordt gecommuniceerd door festivals. Het ideaal van het vervullen van de behoeften van de huidige generatie zonder de toekomstige generaties te beperken in het vervullen van hun behoeften, krijgt bij veel festivals een steeds prominentere rol. Het besef van de samenleving, dat verduurzamen nodig is voor de toekomst van de aarde, groeit. O'Rourke et al. geven aan dat de sociale en ecologische effecten die festivals hebben op hun bezoekers en hun omgeving, veel langer kunnen duren dan het evenement zelf (O'Rourke et al., 2011, p. 342). Het besef hiervoor lijkt te groeien onder de festivalorganisatoren (Zifkos, 2015). O'Rourke et al. concluderen dat de manier waarop festivalorganisatoren ecologische en sociale invloeden plannen duidelijk invloed heeft op de ervaringen van bezoekers (O'Rourke et al., 2011). Als festivalorganisator kun je dus invloed uitoefenen die verder gaat en langer duurt dan enkel het festival. Mair en Laing zien dat evenementen een middel kunnen zijn om duurzaam gedrag te verspreiden en promoten (Mair & Laing, 2012). Festivals kunnen zingeving en richting geven en dat is belangrijk voor de verduurzaming van de samenleving (O'Rourke et al., 2011). Festivals hebben op deze manier de potentie om meer te doen dan zelf te verduurzamen: ze kunnen ook hun bezoekers inspireren te verduurzamen.

3.4 | Gebieden van duurzaamheidskeuzes bij festivals

Duurzaamheidsbeleid wordt dus gestuurd door de ideologische wens om de toekomstige generaties niet te beperken in het vervullen van hun behoeften. Maar hoe laat dit zich vertalen naar de praktijk? Welke veranderingen moeten festivals doorvoeren? En op welke terreinen moeten duurzamere keuzes worden gemaakt? Het blijft gissen naar de exacte natuur van duurzaamheid en hoe deze bereikt kan worden in de sector (Brooks et al., 2007, p. 6). Waar Elkington verduurzamingskeuzes op drie gebieden voorstelt, economisch, sociaal en ecologisch, constateren Brooks, O'Halloran en Magnin dat festivals op zes verschillende punten moeten verduurzamen, de 'six strings' van duurzaamheid. Duurzame festivals moeten, volgens hen, geen afval produceren (1), 100% duurzame energie gebruiken (2), grondstof-efficiënt transport hebben (3), werken met duurzame stakeholders (4), een atmosfeer van saamhorigheid en respect creëren (5) en maatschappelijke veranderingen in de richting van duurzaamheid aansporen (6) (Brooks et al., 2007, p. 6). Deze zes snaren bevatten dus zowel ecologische als sociale aspecten maar nemen niet het economische aspect, dat Elkington wel ziet, mee. Laing en Frost zien een duurzaam festival als een evenement dat een duurzaamheidsbeleid heeft of duurzaamheid toepast in management en/of bedrijfsactiviteiten en zij stellen dus geen eisen aan de invulling van dit beleid (Laing and Frost, 2010). Zifkos denkt hier anders over: een belangrijke conclusie uit zijn onderzoek is, dat de meerderheid van de muzikfestivals die zich presenteren als 'duurzaam', belangrijke aspecten van dit concept zoals op het gebied van ethiek, cultuur en de maatschappij buiten beschouwing laten (Zifkos, 2015, p.13).

3.5 | De drie duurzaamheidspijlers bij festivals

Het gebrek aan consensus over de invulling van duurzaamheidsbeleid maakt ook het onderzoek hiernaar lastig. Het onderzoek naar duurzaamheid bij festivals staat nog in de kinderschoenen. De Triple Bottom Line van Elkington kan een goed startpunt zijn voor het maken, maar ook het analyseren, van duurzaamheidsbeleid bij festivals. Maar, zijn festivals echt duurzaam wanneer zij hun beleid inrichten volgens de Triple Bottom Line visie van Elkington? Volgens Zifkos is dit niet het geval. Hij beargumenteert dat het gros van de hedendaagse duurzame festivals niet het label 'duurzaam' zou moeten krijgen maar dat het label 'bewust van onduurzaamheid' veel beter zou passen, omdat festivals volgens hem duurzaamheid incorporeren om enkel de negatieve effecten die festivals hebben te compenseren (Zifkos, 2015, p. 7). Net als McDonough en Braungart, van de Triple Top Line theorie, ziet Zifkos dat 'minder slecht' niet hetzelfde betekent als 'goed'. Festivals houden zich, volgens hem, vooral bezig met het reduceren van hun negatieve voetafdruk en

daarmee het verkleinen van hun 'onduurzaamheid'. Maar McDonough en Braungart constateren dat bedrijven, en dus ook festivals, vanuit een Triple Top Line visie wel duurzaam kunnen zijn door positieve effecten op de pijlers te genereren. Hoewel de Triple Bottom Line visie meer gangbaar is in het onderzoek naar duurzaamheid mag de Triple Top Line visie, voor een goed overzicht van duurzaamheid in de cultuursector, zeker niet ontbreken.

3.5.1 | Economische duurzaamheidskeuzes

3.5.1.1 | Economische Triple Bottom Line

Volgens Elkington zijn organisaties het meest bekend met economische keuzes. Om de tand des tijds te overleven moeten organisaties economisch duurzaam zijn. De activiteiten en producten die zij leveren moeten voldoende kapitaal opleveren zodat zij, op dezelfde voet, nog jaren door kunnen gaan. De economische duurzaamheid van veel culturele instellingen is de laatste jaren onder druk komen te staan. Met de forse cultuurbezuinigingen van Zijlstra in 2012 en een terugloop in bezoekersaantallen bij de hoge kunsten, mede door de vergrijzing, moeten veel culturele instellingen vechten voor hun financiële gezondheid (Van Lent, 2014). Zij zijn danook steeds meer afhankelijk van sponsoring en bijdragen van particulieren, zowel monetair als door middel van vrijwilligerswerk (Van Lent, 2014). Hoewel de cultuursector zich dus in 'zwaar weer' bevindt, zijn de populaire muziekfestivals hierop wellicht een uitzondering. Populaire kunst wordt vaker bezocht dan meer canonieke kunst. In 2012 ging 43% van de Nederlandse bevolking van zes jaar en ouder naar een canonieke en 81% naar een populaire voorstelling (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2014). Ook festivals zijn erg in trek: 774 festivals met meer dan 3.000 bezoekers in 2012 genereerden in totaal 21,5 miljoen festivalbezoekers. Ondanks de grote bezuinigingen in 2012 nam ook het aantal rijks gesubsidieerde festivals van 2012 tot 2013 toe (Cultuur in beeld, 2014, p. 8). Bij festivals (met een populaire programmering) staat de economisch houdbaarheid dus minder onder druk. Ook de recente bezuinigingen lijken niet te leiden tot een schade aan het economisch kapitaal. Vanuit de Triple Bottom Line visie van Elkington lijkt de economische duurzaamheid van muziekfestivals niet bedreigd te worden.

3.5.1.2 | Economische Triple Top Line

Grote bedreigingen voor de economische duurzaamheid van festivals zijn er wellicht niet, maar het duurzaamheidsbeleid van festivals hoeft zich danook niet slechts te beperken tot het zelf economisch duurzaam zijn. Zij kunnen bijdragen aan een economisch duurzamere wereld zoals ook in de Triple Top Line visie van McDonough en Braungart wordt beoogd. Welke economische voordelen zouden festivals dan kunnen opleveren voor hun omgeving?

Getz constateert dat de ondersteuning van evenementen van overheden vooral wordt gelegitimeerd vanwege hun economische voordelen, zoals bijvoorbeeld toerisme en *placemarketing* (Getz, 2009, p. 65). Hierdoor kunnen festivals de lokale economie een boost geven (Arcodia & Whitford, p. 8). Zo kan het kapitaal dat een festival inzet ook economische lange-termijn-effecten genereren, niet enkel voor henzelf maar juist ook voor hun omgeving.

3.5.2 | Sociale duurzaamheidskeuzes

3.5.2.1 | Sociale Triple Bottom Line

Het sociale kapitaal komt, zoals gezegd, voort uit de aanwezigheid van vertrouwen in de samenleving en gaat over het vermogen van mensen om samen te werken in de richting van een gezamenlijk doel (Jonker et al., 2011, p. 97). Waar economisch kapitaal op de bankrekening van mensen staat en menselijk kapitaal in hun hoofden zit, ligt het sociale kapitaal in de structuur van de relaties tussen mensen (Portes, 1998, p. 7). Niet enkel de medewerkers van het bedrijf zijn hier van belang maar alle stakeholders: iedereen die, direct of indirect, met de organisatie in aanraking komt. Bij muziekfestivals zijn de stakeholders de medewerkers en bezoekers van het festival, maar ook de samenwerkingspartners, artiesten, ingehuurde bedrijven etc. De sociale schade die muziekfestivals aanbrengen op hun bezoekers zal waarschijnlijk zeer beperkt zijn omdat festivals juist worden georganiseerd voor ontspanning en plezier van hun bezoekers. Als duurzaam festival moet je daarom, volgens Brooks et al. 'een atmosfeer van saamhorigheid en respect creëren' (Brooks et al., 2007, p. 6). De sociale pijler kijkt echter ook naar de duurzaamheidskeuzes die invloed hebben op andere stakeholders zoals bijvoorbeeld werknemers en samenwerkingspartners. Hier kan tevens sociale schade aangericht worden, maar met het hoogste werktevredenheidspercentage van 84,2 % in de cultuursector, tegenover bijvoorbeeld 74,1 % in de horeca, lijken ook hier de culturele festivals al op de goede weg. Er is weinig geschreven over de schade die festivals kunnen hebben op het sociale kapitaal maar vanwege het feestelijke karakter van festivals kan ook verwacht worden dat deze schade erg beperkt is.

3.5.2.2 | Sociale Triple Top Line

Sociale doelstellingen zijn niet onbekend voor festivals en vaak al geïncorporeerd in culturele organisaties. Van den Broek betoogt dat de aandacht in het duurzaamheidsbeleid van theaters vooral uitgaat naar de sociale dimensie van duurzaamheid en minder naar de ecologische en economische kant, vanwege de sociaalmaatschappelijke aard van de culturele instelling (Van den Broek, 2008, p. 3). Culturele instellingen zijn veelal opgezet met een sociaalmaatschappelijk doel. 77% van alle culturele organisaties zijn stichtingen die de

missie hebben om cultuur, in welke vorm dan ook, tegen een betaalbare prijs, of gratis, aan te bieden (Kunst en Zaken, 2008). Daarmee trachten culturele organisaties een positieve bijdragen te leveren aan het welzijn van hun bezoekers.

Behalve de schade eraan te verkleinen kunnen festivals wellicht ook een positieve bijdrage aan de sociale pijler leveren. Arcodia en Whitford constateren dat de sociale netwerken, die kunnen ontstaan door de organisatie van een festival, veel langer dan de duur van het festival in stand kunnen blijven (Arcodia & Whitford, 2008). Zo kan kunst voor langere tijd invloed hebben op relaties, bijvoorbeeld tussen mensen onderling of tussen kunst en mensen. Gubbels constateert ten aanzien van de 'Dag van het Kunstfestival' dat de kunst centraal staat, maar dat deze ook fungeert als bindmiddel voor bewoners van de wijk (Gubbels, 2010). Kunst heeft hier dus ook invloed op de relaties tussen mensen en levert zo een positieve bijdrage aan de gemeenschap. Festivals kunnen zo de sociale duurzaamheid vanuit een Triple Top Line visie vergroten.

3.5.3 | Ecologische duurzaamheidskeuzes

3.5.3.1 | Ecologische Triple Bottom Line

Duurzaamheid (in dit geval ecologische duurzaamheid) en de podiumkunsten zijn nog geen voor de hand liggende combinatie (Van Heuven, 2012), maar hier komt langzamerhand verandering in; zeker festivals hebben steeds meer aandacht voor ecologische duurzaamheid. Een kleine greep uit de berichten hierover in de kranten: het festival Restival in Amsterdam is een festival dat volledig wordt opgebouwd uit het afval van anderen (Veerman, 2013); de grote evenementenorganisatie ID&T is al jaren bezig met het verduurzamen van evenementen (Heck, 2014); Best Kept Secret heeft duurzaam geproduceerde statiegeldbikers en duurzaam vegetarisch, veganistisch en biologisch voedsel (Hilvarenbeek - Duurzaam Best Kept Secret, 2013) en ook Indian Summer wil volledig op groen (Minnema, 2013). De Nederlandse festivalbezoeker blijft ook niet achter: uit een onderzoek van A Greener Festival blijkt dat 36% van de Nederlandse festivalbezoekers bereid is meer te betalen voor een groener festival (A Greener Festival, 2008).

Uit het reeds besproken onderzoek van Montiel blijkt dat wanneer in de literatuur over duurzaamheid wordt gesproken dit dikwijls over enkel ecologische duurzaamheid gaat. Deze tendens is volgens Zifkos ook zichtbaar bij duurzame muziekfestivals (Zifkos, 2015, p. 9). Duurzaamheidsmanager Paul Schurink meent dat festivals de meeste winst kunnen behalen als zij verduurzamen op de volgende vier thema's: bezoekerstransport, goederentransport, energieverbruik en afvalverwerking (Heck, 2014): allemaal ecologische verduurzamingsthema's. Cummings ziet dat vooral de negatieve ecologische effecten de

laatste jaren veel aandacht van festivals krijgen. Festivalorganisatoren realiseren zich, volgens Cummings, dat ondanks de economische en sociale voordelen die het hosten van een festival kan brengen, het festival ook vaak ecologische nadelen kan hebben, zoals bijvoorbeeld het produceren van veel afval (Cummings, 2014, p. 168).

De culturele organisaties zijn zelf steeds meer bezig met het verduurzamen en het 'vergroenen' van hun activiteiten, maar er zijn ook organisaties die hen hierbij helpen. Dit zijn organisaties die het verduurzamen van de cultuursector tot doelstelling hebben en tools en informatie ontwikkelen om culturele organisaties te ondersteunen bij verduurzaming. Voorbeelden hiervan zijn Julie's Bicycle, CulturelFutures en Cultura21. Deze ondersteunende organisaties hanteren een smal duurzaamheidsbegrip, waarin enkel wordt gekeken naar het 'vergroenen' van de organisaties. Er zijn prijzen en keurmerken die je als culturele organisatie kunt ontvangen voor het verduurzamen van je activiteiten. De organisatie Julie's Bicycle kent sterren toe aan organisaties die verduurzamen en biedt er hulpmiddelen, de IG-tools, voor aan (Julie's Bicycle, 2015). Daarnaast zijn er de Green'N'Clean awards, de Gas Emission Benchmark voor Outdoor Events en de Greener Festival Awards. De criteria voor het ontvangen van deze onderscheidingen liggen allemaal op het ecologisch gebied omdat het grotendeels gaat om afvalscheiding, energie- en waterverbruik en transport. Er wordt in de literatuur en in de media dus veel geschreven over de manier waarop festivals hun ecologische schade kunnen beperken en bij de festivals zelf krijgt de ecologische pijler ook de meeste aandacht.

3.5.3.2 | Ecologische Triple Top Line

Volgens Zifkos zijn muziekfestivals zich hooguit bewust van hun (ecologische) onduurzaamheid (Zifkos, 2015, p. 7). Ze zijn zich wel bewust van de ecologische schade die zij veroorzaken en proberen deze te beperken, maar dit maakt hen nog niet duurzaam. De bereidheid van de festivals en de bezoekers om de ecologische schade te beperken is groot, maar toch lijkt het 'dweilen met de kraan open' en valt het nut van deze verduurzamingsacties in twijfel te trekken. Eén energiecentrale stoot meer CO₂ per jaar uit dan alle Nederlandse festivals bij elkaar (Heck, 2014), dus hoe groot is dan het effect? Getz constateert dat het ecologisch effect van festivals tot voor kort niet werd onderzocht (Getz, 2009, p. 70). Door de komst van organisaties als Julie's Bicycle is hier echter verandering in gekomen. Een volgende stap is dan wellicht het onderzoeken op welke manier een festival de ecologische duurzaamheid kan vergroten. Arcodia en Whitford zien dat evenementen zelf misschien een negatieve bijdrage hebben op ecologisch gebied maar dat het bewustzijn van de festivalbezoeker wel kan worden vergroot en dat kan op lange termijn een positieve bijdrage aan het milieu geven (Arcodia and Whitford, 2006, p. 9). Zoals Bennett et al.

aangaven worden festivals al van oudsher gebruikt voor het communiceren van waarden en ideologieën (Bennett et al., 2014, p. 1). Door hier gebruik van te maken ten aanzien van duurzaamheid kan een festival niet enkel de ecologische schade beperken maar ook bijdragen aan een grotere ecologische duurzaamheid en zo meer vanuit een Triple Top Line visie opereren.

3.6 | Conclusie

Er is zowel in de duurzame festivalpraktijk als in de duurzaamheidsliteratuur geen consensus over de terreinen waarop het duurzaamheidsbeleid zich zou moeten richten. De duurzaamheidskeuzes worden wel op verschillende terreinen gemaakt en ook de pijlers van Elkington komen in de literatuur over duurzaamheidsbeleid van festivals naar voren, maar wat de precieze invulling van zo'n beleid moet zijn daar verschillen de meningen aanzienlijk over. Er kan worden geconstateerd dat in de drie pijlers van duurzaamheid het voor festivalorganisaties minder voor de hand van liggend is dat de ecologische pijler in het duurzaamheidsbeleid aandacht krijgt, anders dan de economische en de sociale pijler. Toch, of wellicht juist hierdoor, krijgt de ecologische pijler de volle aandacht van veel duurzame festivals en wordt ook het debat door deze pijler gedomineerd.

In de literatuur en de mediaberichten wordt veelal gesproken over de duurzame muziekfestivals vanuit een Triple Bottom Line visie waarin het gaat over het verkleinen van de schade die muziekfestivals, vooral op ecologisch gebied hebben. Dan gaan festivals echter voorbij aan de mogelijkheid een duurzame gedachte te verspreiden. Zo zouden zij ook vanuit de Triple Top Line visie duurzaam zijn.

4 | Duurzaamheid bij Lowlands, Mysteryland en Into The Great Wide Open

4.1 | Inleiding

Hoewel het onderzoek naar duurzame festivals nog in de kinderschoenen staat, is de duurzame festivalpraktijk verder ontwikkeld. Er is haast geen festival meer dat zich niet bezighoudt met duurzaamheidskeuzes. Uit het vorige hoofdstuk bleek dat in de literatuur en media vooral wordt gesproken over duurzaamheidskeuzes vanuit een Triple Bottom Line, schade beperkende, visie. Er blijven hierdoor kansen in duurzaamheidsbeleid vanuit een Triple Top Line visie liggen. Maar blijven deze kansen ook liggen in de praktijk?

Om meer inzicht te krijgen worden in dit hoofdstuk specifieke casussen verkend om te kijken op welke manier deze muziekfestivals zich tot duurzaamheid verhouden. Ook wordt gekeken of andere conclusies kunnen worden getrokken dan in het vorige hoofdstuk. Voorbeelden van festivals die zich als duurzaam presenteren zijn Mysteryland, Lowlands en Into The Great Wide Open. Hoewel deze festivals alle drie populaire muziek ten gehore brengen en in de openlucht plaatsvinden zijn er ook grote verschillen tussen deze festivals, zeker in de omgang met het begrip duurzaamheid.

Eerst wordt de analyse van het duurzaamheidsbeleid van achtereenvolgens Lowlands, Mysteryland en Into The Great Wide Open gepresenteerd. Daarbij wordt gekeken in welke gebieden duurzaamheidskeuzes worden gemaakt en welke aspecten meespelen in het maken van die duurzaamheidskeuzes. Ook wordt er gekeken of de muziekfestivals in hun duurzaamheidsbeleid meer een Triple Bottom Line of een Triple Top Line visie hanteren. Vervolgens wordt er besproken op welke manier de casussen overeenkomen met of juist afwijken van de literatuur over duurzaamheid in het algemeen en duurzame festivals in het bijzonder. De conclusie geeft vervolgens antwoord op de vraag of de behandelde literatuur over duurzame festivals voldoende stof biedt voor het analyseren van het fenomeen of dat de besproken casussen laten zien dat een andere benadering beter zou zijn.

4.2 | Lowlands

Lowlands is een festival van drie dagen op het evenemententerrein Walibi Holland in Biddinghuizen en heeft ongeveer 55.000 bezoekers per jaar. Het festival heeft een brede muziekprogrammering met pop-, jazz-, elektronische en klassieke muziek, gespeeld op veertien verschillende podia. Lowlands is een commerciële organisatie en wordt georganiseerd door moederorganisatie Mojo Concerts. Op de website van Lowlands staat een uitgebreid verslag over de manier waarop het festival duurzaamheid hanteert en welke duurzaamheidsthema's spelen bij het festival. Een interview met een werknemer van Lowlands hierover bleek helaas niet mogelijk.

Lowlands geeft aan te streven naar een zo duurzaam mogelijke bedrijfsvoering (Lowlands, 2014) maar het is onduidelijk wat deze duurzame bedrijfsvoering voor het festival betekent. Hanteert het bijvoorbeeld een smal of een breed duurzaamheidsbegrip? In het duurzaamheidsbeleid van Lowlands staan de thema's vervoer, energie, afval, water en horeca centraal (Lowlands, 2014). Daarnaast geeft het aan ook te kijken naar de festivalkleding, de mentaliteit en de bewustwording van de bezoeker (Lowlands, 2009). Leidraad voor het duurzaamheidsbeleid van Lowlands is de Green'N'Clean award van de organisatie Yourope, die het festival sinds 2007 in bezit heeft (Lowlands, 2014). Dit keurmerk voor duurzame festivals bevat enkel ecologische criteria.

Hoewel het niet wordt besproken in het duurzaamheidsbeleid van het festival lijkt bij Lowlands, als winstgevende organisatie, de economische duurzaamheid, waarin het gaat over monetaire investeringen op lange termijn terugverdienen, het belangrijkste. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat het festival wel een 'groen' en fairtrade t-shirt wil aanbieden maar enkel als het publiek bereid is hier meer voor te betalen (Lowlands, 2009). Lowlands wil dus wel ecologisch duurzame producten aanbieden, maar alleen als het niet ten koste gaat van de economische duurzaamheid van het festival.

Lowlands is een aantal verduurzamingsstappen aan het maken. Enkele voorbeelden: het geeft aan voor de backstage-catering zoveel mogelijk regionale producten te gebruiken; het werkt samen met verschillende goede-doelen-organisaties zoals Oxfam Novib, Greenpeace en Amnesty International; het heeft asfalt op het terrein gelegd wat veel ritten met rijplaten scheelt en het zet de dieselgeneratoren op tijds klokken wat zo'n 25% aan energie scheelt (Lowlands, 2009). Dit zijn alle voornamelijk ecologische en schade beperkende maatregelen.

Maar Lowlands beoogt meer: het geeft aan sociaal en cultureel trendsetter te zijn en hoopt dan ook dat de groene en eerlijke keuzes die het festival maakt het publiek stimuleert dit ook te doen (Lowlands, 2009). Zo tracht Lowlands de bezoekers te inspireren en samen te laten werken in de richting van een gezamenlijk doel: een duurzaam Lowlands. Maar het is in onduidelijk of dit ook het beoogde effect heeft. Lowlands lijkt zich wel bewust van de kracht die je als festival kan hebben ten aanzien van het inspireren van je publiek en het verspreiden van ideologieën. Toch blijkt uit het duurzaamheidsbeleid van het festival vooral een Triple Bottom Line visie die is gefocust op het verkleinen van de ecologische schade die het zelf toebrengt. Lowlands zegt de ambitie te hebben voorop te lopen als 'groen' en verantwoordelijk georganiseerd festival, maar dit blijkt niet uit de weinig schade beperkende visie die het hanteert. Daarbij laat het ook nog veel kansen van de Triple Top Line strategie liggen.

Uit de literatuur blijkt dat duurzaamheid in de cultuursector vooral ecologische maatregelen betreft die de voetafdruk van festivals moeten verkleinen. Het duurzaamheidsbeleid van Lowlands komt grotendeels overeen met het beeld dat over duurzame festivals in de literatuur wordt geschetst. De nadruk in dit beleid ligt op ecologische gebied. Lowlands communiceert vooral over de meetbare en zichtbare veranderingen die zij hebben doorgevoerd maar onduidelijk is of dit slechts de communicatie betreft of dat het beleid zich hiertoe ook beperkt. Wel is duidelijk dat de economische pijler belangrijk blijft: ecologische duurzaamheid moet wel economische voordelen opleveren. Jonker et al. zagen dat duurzaamheid steeds meer een marketingterm is geworden (Jonker et al., 2011, p. 29) en ook Lowlands lijkt het zo te gebruiken. Door veel communicatie hierover naar het publiek maar slechts een beperkt duurzaamheidsbeleid lijkt het slechts te willen inspelen op de 'hipheid' van duurzaamheid en weinig echte veranderingen teweeg te brengen.

4.3 | Mysteryland

Mysteryland is een groot ééndaags dancefestival op het voormalig Floriade-terrein in Vijfhuizen met 60.000 bezoekers, waar verschillende genres van elektronische muziek centraal staan op 21 verschillende podia (Julie's Bicycle, 2014). Het festival wordt georganiseerd door moederorganisatie ID&T, een Nederlands media- en entertainmentbedrijf³. Duurzaamheid staat hoog in het vaandel bij Mysteryland en men zegt zich hierom bij elke handeling de vraag stellen: 'Is dit de meest duurzame oplossing?' (ID&T, 2014). De duurzame oplossingen worden gezocht op verschillende terreinen. Er is aandacht voor energiegebruik, afvalverwerking, een vrijwilligersproject en er wordt gekeken naar verantwoorde voeding en gratis kraanwater (ID&T, 2014). Maar er is meer: Mysteryland spreekt over drie pijlers voor duurzaamheidsbeleid: 'Nature', 'Unity' en 'Talent'. Deze drie pijlers tezamen vormen, zoals het festival zegt, de festivalsoul (Poortvliet, 2015).

De pijler 'We celebrate nature' is opgericht vanuit de visie om festivals te organiseren die niet milieuschadelijk, maar juist milieu-verbeterend zijn. Het festival heeft hiervoor een speciaal programma opgericht. De pijler is onderverdeeld in de volgende vier programmaonderdelen: 'resource management', 'energy management', 'leaving a positive footprint' en 'innovation' (Poortvliet 2015). Om de ecologische voetafdruk van het festival te meten en verbeteren maakt Mysteryland gebruik van de IG-tools van Julie's Bicycle (Julie's Bicycle, 2014). Voor dit festival is echter niet enkel het verminderen van de belasting op het milieu belangrijk, maar juist het leveren van een bijdrage aan het milieu. Wat het kan

³ Lyke Poortvliet, sustainability manager van Mysteryland, sprak in haar interview dan ook deels vanuit de organisatie ID&T en deels vanuit het festival Mysteryland

bijdragen wordt overlegd met de lokale bevolking, bijvoorbeeld ten aanzien van het planten van bomen (Poortvliet, 2015).

De tweede duurzaamheidspijler die Mysteryland hanteert is de pijler 'We Celebrate Unity' die sterk is verwant met de sociale pijler van Elkington. In deze pijler staan het accepteren van mensen die 'anders' zijn en het overweldigende gevoel van eenheid ervaren centraal (Poortvliet, 2015). Vanuit een sterk sociaal en gemeenschappelijk gevoel wil Mysteryland ook bijdragen aan de wereld om het festival heen, bijvoorbeeld door het 10.000 Hours project, opgezet door moederorganisatie ID&T, waarbij festivalbezoekers kunnen bijdragen aan 10.000 uur vrijwilligerswerk op diverse terreinen (Poortvliet, 2015).

Een extra speerpunt in het duurzaamheidsbeleid van Mysteryland is de pijler 'We Celebrate Talent' waarin het festival jong en onbekend talent een podium wil bieden om zich verder te ontwikkelen en zo wil bijdragen aan een muzikaal rijke toekomst.

Zowel de sociale als de ecologische pijler van Elkington krijgen een plek in het duurzaamheidsbeleid maar Mysteryland geeft aan geen specifieke programma's of doelstellingen te hebben op het gebied van economische duurzaamheid. Wel probeert het festival bezoekers te stimuleren met het openbaar vervoer te komen en staat het open voor lokale ondernemers, al moeten deze wel aan voorwaarden voldoen: een lokaal schoonmaakbedrijf is namelijk vaak te klein om de schoonmaak van het festival te organiseren (Poortvliet, 2015). De economische duurzaamheid van het festival staat wellicht niet onder druk aangezien Mysteryland het oudste jaarlijks terugkerende dancefestival van Nederland is en onderdeel van commerciële moederorganisatie ID&T.

Mysteryland wil de 60.000 man die het festival ontvangt, graag een mooie boodschap meegeven (Poortvliet, 2015). Onderdeel van de sociale pijler is het vermogen om samen te werken in de richting van een gezamenlijk doel en juist dit vermogen wordt aangesproken door festivals wanneer zij proberen de bezoekers te inspireren te verduurzamen. Mysteryland geeft aan bij het maken van duurzaamheidskeuzes daarop de focus te hebben: het kijkt vooral naar de effecten die een keuze kan hebben, niet alleen op het festival zelf, maar juist ook daarbuiten en daarna. Als een festivalbezoeker bijvoorbeeld door de vrijwilligersdag geïnspireerd is om vaker mensen te helpen dan bereik je een gedragsverandering op lange termijn en juist dat is belangrijk voor Mysteryland (Poortvliet, 2015). Ook de dieselgeneratoren die draaien op gebruikt frituurvet uit cafetaria's vormen hiervan voorbeeld: niet per definitie de meest ecologisch duurzame oplossing maar wel iets dat, volgens het festival, mensen inspireert (Heck, 2014). Tavecchio, medeoprichter van ID&T (moederorganisatie Mysteryland), beseft dat ID&T met hun festivals miljoenen jongeren bereikt. Hij wil dit gebruiken voor het verkondigen van een positieve boodschap naar de

wereld (ID&T, 2014). Stutterheim, medeoprichter van ID&T, vindt dat aangezien je als bedrijf onderdeel bent van de maatschappij, je hier ook iets aan moet terug geven. Het duurzaamheidsbeleid van ID&T is dat 'stukje' teruggeven aan de maatschappij (ID&T, 2014).

Ook Mysteryland laat de ecologische overhand die door onder anderen Zifkos werd geconstateerd zien, maar de sociale en economische aspecten zijn eveneens vertegenwoordigd in het duurzaamheidsbeleid van het festival, soms meer achter dan voor de schermen. Dit beleid heeft, in vergelijking met dat van Lowlands, veel meer een Triple Top Line visie. Hoewel Mysteryland zich ook bezig houdt met schade beperkend ecologisch beleid (Triple Bottom Line), met meetbare duurzaamheidskeuzes om keurmerken en prijzen te kunnen ontvangen, is het ook bezig met de effecten die beleidskeuzes op de bezoekers kunnen hebben.

4.4 | Into The Great Wide Open

Into The Great Wide Open is een festival dat drie dagen duurt en met 6.000 bezoekers een stuk kleiner dan Mysteryland en Lowlands. Naast vele muzikale genres zijn beeldende kunst en natuur ook onderdeel van dit festival. Het festival vindt plaats op Vlieland en heeft negen podia verspreid over het eiland. Het wordt, in tegenstelling tot Mysteryland en Lowlands, niet gedragen door een commerciële organisatie maar door een stichting en het festival heeft dus geen winstoogmerk.

Wie aan duurzame festivals denkt komt al gauw bij Into The Great Wide Open uit, opvallend, omdat het geen duurzaamheidsprijzen of -keurmerken heeft en omdat het duurzaamheidsbeleid dat het hanteert nergens uitgebreid en publiekelijk staat beschreven. Reeskamp, technisch producent van Into The Great Wide Open en oprichter van de stichting LabVlieland, geeft aan bekend te zijn met het drie pijler model van Elkington en merkt op dat het festival op alle drie gebieden duurzaamheidsbeleid voert (Reeskamp, 2015).

De ecologische pijler is voor Into The Great Wide Open erg belangrijk. Het is een organisatie die dicht bij de natuur wil, maar ook moet staan: het festival wordt gehouden in een Natura 2000 gebied en dit betekent dat alles wat wordt georganiseerd door een ecooloog onafhankelijk getoetst moet worden (Reeskamp, 2015). Reeskamp merkt op dat, aangezien het contrast tussen het festival en het natuurgebied zo groot is, zaken naar voren komen die nooit zouden opvallen als het festival op een evenemententerrein georganiseerd zou worden. Eén van de veranderingen die hierdoor zijn doorgevoerd is het aanbieden van kraanwater: de plastic flesjes kwamen helemaal uit België, terwijl uit de kraan op Vlieland heerlijk water komt (Loorbach, 2014). Reeskamp zegt: 'Juist doordat al die plastic flesjes met de boot naar

het eiland moesten viel het op dat het zonde is dat we al die flesjes lieten komen'. Het festival heeft dus grote aandacht voor de ecologische pijler van duurzaamheid maar de afgelegen locatie maakt het ook enorm lastig om het festival, via de gangbare maatstaven, ecologisch te verduurzamen, alles moet immers per boot naar het eiland.

Reeskamp zegt dat Into The Great Wide Open zich erg bewust is van het sociale aspect van duurzaamheid en het festival zet hier ook flink op in (Reeskamp, 2015). Het festival heeft in verhouding tot andere festivals veel vrijwilligers, met wie het zo duurzaam mogelijk probeert om te gaan. Eén van de aandachtspunten daarbij is het geven van ruimte aan die vrijwilligers voor eigen interpretatie en het nemen van beslissingen zodat het werk een uitdaging blijft. Daarnaast probeert het nadrukkelijk jong talent verder te helpen: het festival werkt bewust met veel jongeren die het begeleidt het werkveld in. Reeskamp geeft daarnaast aan dat dit festival erg populair is bij de professionals en dat veel mensen erg graag bij Into The Great Wide Open werken (Reeskamp, 2015, p.1).

Reeskamp laat zien dat Into The Great Wide Open ook een grote steen aan de lokale economie bijdraagt. Bijvoorbeeld door het toeristische hoogseizoen met een week te verlengen, maar ook door het grote herhaalbezoek van de festivalgangers (Reeskamp, 2015, p. 2). Daarnaast probeert het festival ook de lokale horeca te inspireren duurzame lokale producten op de kaart te zetten, zoals de waddenoesters, en werkt het veel samen met de lokale bouwbedrijven voor het opbouwen en afbreken van het festival (Reeskamp, 2015, p. 2).

Into The Great Wide Open is niet enkel met duurzaamheid bezig maar staat hier ook kritisch tegenover (Luimstra, 2014) want, als je echt duurzaam wilt zijn moet je geen festival organiseren (Tanamal, 2012). Festivals zijn op zich niet duurzaam, vindt ook Reeskamp 'Wij proberen het festival zo duurzaam mogelijk te maken, een contrast want het is natuurlijk helemaal niet duurzaam om met 6.000 man drie dagen in het bos bier te drinken' (Geen plastic waterflesjes, 2014). Het festival biedt een proeftuin waarin duurzame innovaties kunnen worden ontwikkeld en getest. Het wil meer doen met de ervaring en kennis die het festival naar het eiland brengt en daarom is de stichting LabVlieland opgericht. Dit is een stichting die de innovatieve verduurzamingsprojecten niet alleen voor het festival wil ontwikkelen maar ook wil kijken wat de betekenis voor het eiland kan zijn, zodat deze projecten ook duurzaam worden in de letterlijke zin van het woord (LabVlieland, 2015). Reeskamp merkt op dat het festival eigenlijk voor drie dagen functioneert als een klein dorp; als iets binnen de opstelling van het festival werkt kan het worden opgeschaald naar grotere festivals of bijvoorbeeld op Vlieland zelf (Reeskamp, 2015). Voor Reeskamp zit het effect dan ook niet in het bereiken van een grote groep mensen, zoals dit bij Mysteryland het geval

is, maar in het behalen van winst op duurzaamheidsgebied bij het verzamelen van kennis door middel van samenwerking tussen de creatieve industrie en kennisinstututen, bedrijven en overheden. De slimme en innovatieve ideeën die hieruit voortkomen, wil de stichting graag delen met het eiland, de wal maar ook met andere festivals. Zo heeft LabVlieland nu een permanent waterpunt op het sportveld van Vlieland gerealiseerd. Daarnaast werkt zij ook mee aan het draagvlak voor het Ambitiemanifest, waarin het doel staat beschreven alle Waddeneilanden in 2020 energieneutraal te krijgen (Reeskamp, 2015).

Het doel van het duurzaamheidsbeleid van Into The Great Wide Open is dus niet het zelf zo duurzaam mogelijk opereren maar juist het verduurzamen van de samenleving. Het duurzaamheidsbeleid is niet gericht op het reduceren van de eigen voetafdruk maar op het verduurzamen van de wereld om het festival heen door in te zetten op veranderingen die effect hebben op lange termijn. Pas dan is het duurzaamheidsbeleid volgens Reeskamp echt duurzaam: als het ook de tand des tijds kan weerstaan. Reeskamp merkt op dat waar het festival tot op heden niet veel naar het publiek communiceerde over het duurzaamheidsbeleid, dit nu wel het geval is. Waar tijdens het festival eerst het zonnepaneel verstopt werd, wordt dit nu wel zichtbaar.

Reeskamp ziet dat veel duurzame festivals zich vooral bezighouden met meetbare duurzame transitie op het gebied van ecologie (Reeskamp, 2015). Waterverbruik, afvalverwerking, transport en energie zijn terreinen waarop duurzaamheidsacties makkelijk te meten zijn. Voor Reeskamp is die meetbaarheid juist een belemmering omdat het stellen van doelen op het gebied van duurzaamheid hem weerhoudt de lat steeds hoger te leggen en omdat hij zich juist wil richten op de langetermijneffecten terwijl die moeilijker, of in het geheel niet, meetbaar zijn (Reeskamp, 2015).

Het duurzaamheidsbeleid van Into The Great Wide Open is, volgens Reeskamp, niet enkel gericht op de ecologische pijler maar op de economische en de sociale. Vanuit een Triple Bottom Line visie kan het festival nooit duurzaam worden: de afgelegen locatie van het festival maakt het onmogelijk om de ecologische voetafdruk van de logistiek klein te houden. Het festival kiest er echter nadrukkelijk voor niet enkel schade beperkend beleid te voeren maar vooral te kijken naar wat het meeste oplevert in de omgeving: naar een zo groot mogelijke spin-off. Het festival richt zich op activiteiten en veranderingen die niet enkel effect hebben tijdens het festival zelf maar op veranderingen die ook op de lange termijn invloeden uitoefenen. Het duurzaamheidsbeleid van het festival heeft daarmee een sterke Triple Top Line visie, niet zoals bij Mysteryland vanuit de ambitie de bezoekers te inspireren, maar vanuit de ambitie om een proeftuin te zijn voor duurzaamheidsvraagstukken.

4.5 | Enkele opvallende punten uitgelicht

De drie besproken festivals hebben alle duidelijk een andere visie op het toepassen van duurzaamheid in hun bedrijfsactiviteiten. In de bespreking van het duurzaamheidsbeleid van festivals komen een aantal zaken met de besproken literatuur overeen maar kwamen ook een aantal nieuwe zaken aan het licht. De meest opvallende punten uit de analyse, de nadruk op de ecologische pijler in duurzaamheidsbeleid, de Triple Bottom Line en Triple Top Line visie en de meetbaarheid van de spin-off, worden hieronder nader toegelicht.

4.5.1 | Nadruk ecologische pijler in duurzaamheidsbeleid

Ten aanzien van het duurzaamheidsbeleid van de cultuursector kan worden geconstateerd dat de organisaties, en festivals in het bijzonder, vooral druk bezig zijn met het reduceren van de negatieve milieubelasting die zij veroorzaken. Zoals Zifkos al zag krijgt ook in de besproken casussen de ecologische pijler meer aandacht dan de andere pijlers. Uit de communicatie over het beleid blijkt dat er wel duurzaamheidskeuzes op sociaal en economisch gebied worden gemaakt, maar dat deze niet in verhouding staan tot de veranderingen die de festivals op ecologisch gebied doorvoeren.

4.5.2 | Triple Bottom Line en Triple Top Line visie

Hiernaast viel het verschil in duurzaamheidsvisies tussen de festivals op, ook in de ecologische pijler. Lowlands zegt te kijken naar de manier waarop zij de ecologische voetafdruk van het festival zo klein mogelijk kunnen houden. Mysteryland en Into The Great Wide Open willen meer doen dan het wegpoetsen van hun afdruk en willen een ecologische bijdrage leveren op lange termijn. Into The Great Wide Open doet dit door te proberen continuïteit aan haar verduurzamingsactiviteiten te geven. Door een proeftuin te bieden voor duurzame innovaties ambieert het niet alleen zichzelf, maar ook Vlieland en de rest van de wereld milieuvriendelijker en duurzamer te maken. Ook Mysteryland wil juist een positieve ecologische voetafdruk maken en een bijdrage leveren aan een beter milieu in plaats van het enkel de schade te beperken. Kan dit worden gezien als het verschil tussen *'zich staande houden'* en *'in stand houden'* dat McDonough en Braungart voor ogen hadden bij het ontwikkelen van de Triple Top Line?

Reeskamp zegt dat voor Into The Great Wide Open het zelf duurzaam zijn minder belangrijk is dan de spin-off die het heeft op de omgeving van het festival. Eén van de spin-offs die hij benoemd is die van de waddenoester die sinds het festival volop wordt gegeten, ook buiten het festival om. Een ander voorbeeld betreft het kraanwaterproject, waarin kraanwater in plaats van flesjes Belgisch bronwater op het festival werd gefaciliteerd en

waarmee een blijvend kraanwaterpunt op Vlieland werd achtergelaten⁴. Mysteryland hoopt dat door het 10.000 Hours project de bezoekers van het festival geïnspireerd raken om vaker vrijwilligerswerk te doen en richt zich op de effecten en gedragsverandering op lange termijn.

Bij de Triple Top Line visie is duurzaamheid niet een synoniem voor 'zich staande houden', en dus gericht op het zo veel mogelijk compenseren van de negatieve effecten, maar is duurzaamheid een synoniem is voor 'in stand houden', het duurzaamheidsbeleid is dan gericht op een slimme organisatie van de bedrijfsactiviteiten die zorgt voor enkel positieve effecten. Dit is in feite wat Into The Great Wide Open en Mysteryland doen wanneer zij de nadruk van het duurzaamheidsbeleid leggen op de spin-offs. Zij richten zich op activiteiten en veranderingen die niet enkel effect hebben tijdens het festival maar ook op lange termijn. Festivals kunnen zich niet zelf 'in stand houden', een festival duurt immers één of enkele dagen en wordt daarna weer afgebroken, de effecten die de festivals hebben op hun omgeving kunnen echter veel langer (voort)duren. Het duurzaamheidsbeleid van festivals als Into The Great Wide Open en Mysteryland is juist daarop gericht. Wanneer je deze langetermijneffecten erkent kan een festival dus wellicht wel duurzaam zijn, niet omdat het zelf letterlijk of naar de algemene mening duurzaam is, maar omdat het veranderingen bewerkstelligt die de wereld eromheen duurzamer maken.

4.5.3 | Meetbaarheid van spin-off

Door organisaties als Julie's Bicycle en de Green'N'Clean Awards, die dominant zijn in het duurzame festival discours, wordt Into The Great Wide Open als 'niet duurzaam' beoordeeld terwijl juist de bijdrage van dit festival aan een duurzamere wereld wellicht aanzienlijk groter is dan bijvoorbeeld bij Lowlands. Is de manier waarop duurzaamheidsbeleid wordt gemeten in de sector wel correct? Duurzaamheid geïmplementeerd vanuit een Triple Bottom Line visie of vanuit een Triple Top Line visie kan heel andere resultaten geven. Dit zijn twee wezenlijk andere typen beleid waarvan de resultaten zodanig kunnen verschillen dat ze niet met elkaar vergeleken kunnen worden. Deze vormen van beleid gaan ook niet altijd samen, zoals bijvoorbeeld bij Into The Great Wide Open waar de locatie van het festival ervoor zorgt dat het onmogelijk is duurzaam vanuit een Triple Bottom Line visie te zijn maar het festival vanuit een Triple Top Line visie wel duurzaam kan zijn. Het onderscheid tussen deze typen beleid moet ook in de analyse van duurzame festivals worden gemaakt. Lastig hierbij is, dat de effecten van het beleid gebaseerd op de Triple Top Line visie veel moeilijker meetbaar zijn dan de effecten van het type duurzaamheidsbeleid dat enkel kijkt naar energie- en waterverbruik, afvalverwerking en de logistiek van het festival zelf.

⁴ De manier waarop zij dit communiceerden naar hun publiek is te zien op de voorpagina van deze scriptie

4.6 | Conclusie

Uit dit hoofdstuk blijkt dat de drie pijlers van Elkington wel zichtbaar zijn in het duurzaamheidsbeleid van de festivals maar dat het de vraag is of het bekijken van het duurzaamheidsbeleid aan de hand van deze pijlers volstaat. Is deze theorie toereikend voor de analyse van het discours? De drie besproken festivals hebben alle een duidelijk andere omgang met het thema duurzaamheid. De duurzaamheidskeuzes worden wel gemaakt op verschillende terreinen maar deze komen niet altijd overeen met de terreinen die Elkington bespreekt, zoals bijvoorbeeld bij Mysteryland waar de pijler 'talent' ook onderdeel is van het duurzaamheidsbeleid. Wel krijgt de ecologische pijler vaak meer aandacht dan de andere pijlers, wellicht doordat deze minder nadrukkelijk aanwezig is in een culturele organisatie en het dus beleid behoeft om aandacht te krijgen.

Naast de verschillende gebieden waarbinnen duurzaamheidsbeleid zich kan afspelen verschilt ook het doel van het duurzaamheidsbeleid tussen de festivals aanzienlijk. Bij de casussen is het verschil tussen de Triple Bottom Line van Elkington en de Triple Top Line van Braungart en McDonough goed zichtbaar. Omdat er geen eenduidige invulling is van het duurzaamheidsbeleid in de sector kan er ook niet maar één analysemethode van dit beleid zijn. In het huidige discours wordt duurzaamheid in de cultuursector besproken als een ecologisch beleid op het gebied van afvalverwerking, energie, water, transport en, zo af toe, eten en drinken. Festivals die zo duurzaam mogelijk willen zijn, optimaliseren hun beleid op basis van deze maatstaven. Hierdoor vallen organisaties als Into The Great Wide Open buiten de boot; zij hebben wellicht niet het duurzaamste transport vanwege de afgelegen plek waar het festival gehouden wordt, maar doen wel erg hun best om bij te dragen aan een duurzamer Vlieland.

Is het festival niet duurzaam omdat de logistiek bij het festival op een Waddeneiland zo ingewikkeld in elkaar steekt dat het zelf daardoor niet volledig duurzaam kan zijn? Of compenseren de randeffecten van het duurzaamheidsbeleid de onduurzaamheid van de logistiek van het festival? Wanneer dit laatste het geval zou kunnen zijn vraagt dit om een andere manier van analyseren van het duurzaamheidsbeleid van culturele organisaties. Lastig hierbij is dat de randeffecten veel moeilijker meetbaar zijn dan bij een duurzaamheidsbeleid dat enkel kijkt naar ecologische schade beperkende veranderingen. Het duurzaamheidsdiscours van festivals is nog niet op een sterke Triple Top Line ingericht.

5 | Conclusie en Discussie

*‘Uiteindelijk gaat het vooral om de boodschap die je uitbrengt,
het kan altijd groener’*

(Heck, 2014)

5.1 | Conclusie

In de voorgaande hoofdstukken is getracht een inzicht te krijgen in de manier waarop muziekfestivals zich verhouden tot het duurzaamheidsdiscours. Hiervoor is eerst in hoofdstuk twee naar de betekenis van het begrip ‘duurzaamheid’ in het wetenschappelijke discours en in de Nederlandse samenleving gekeken. Nederland blijkt achter te lopen op het gebied van duurzaamheid en er valt dus nog een flinke slag te slaan. Er is echter geen éénduidigheid omtrent het begrip ‘duurzaamheid’, het is multi-interpretabel. De besproken Triple Bottom Line en de Triple Top Line zijn twee duidelijk verschillende visies op duurzaamheid die ieder vanuit een ander uitgangspunt naar duurzaamheid kijken. Duidelijk werd ook dat er zowel een smalle als een brede definitie van duurzaamheid in de sector wordt gehanteerd.

In hoofdstuk drie is het fenomeen ‘duurzaam festival’ besproken aan de hand van literatuur en mediaberichten. Niet alle pijlers die Elkington beschrijft bleken even sterk aanwezig te zijn in het discours, de ecologische pijler bleek dominant. Elkington zegt dat duurzaamheid slechts kan bestaan bij een harmonieus samengaan van de ecologische, de sociale en de economische pijler. De balans tussen de pijlers in het discours is dus verstoord. Ook werd duidelijk dat in de literatuur en de mediaberichten vooral werd gesproken vanuit een Triple Bottom Line visie.

Vervolgens is in hoofdstuk vier het duurzaamheidsbeleid van drie verschillende Nederlandse muziekfestivals geanalyseerd om te kijken of de conclusies daaruit overeenkomen met duurzaamheidstheorieën in het algemeen en literatuur over muziekfestivals in het bijzonder. Hier kwam naar voren dat de manier waarop er nu naar duurzame festivals wordt gekeken niet toereikend is voor de analyse van hun duurzaamheidsbeleid. Ook in het duurzaamheidsbeleid van de drie besproken casussen zijn de twee verschillende duurzaamheidsvisies, de Triple Bottom Line en de Triple Top Line, goed zichtbaar. De huidige literatuur over duurzame muziekfestivals en ook de duurzaamheidskeurmerken en -prijzen gaan echter enkel uit van een Triple Bottom Line visie. De theoretische basis die momenteel wordt gebruikt in het discours is dus niet toereikend en dient te moeten worden aangevuld.

Door de bril van Elkington gekeken met zijn gangbare drie pijler theorie zijn sommige festivals inderdaad niet duurzaam (ze zijn op z'n hoogst 'bewust van hun onduurzaamheid'), maar om enkel vanuit deze theorie naar duurzaamheid bij culturele festivals te kijken doet het fenomeen tekort, dan misken je de kracht die het beleid kan hebben. Hoewel sommige festivals wellicht zelf niet volledig duurzaam zijn (volgens de gangbare maatstaven) hebben de duurzame veranderingen die ze in de samenleving teweeg kunnen brengen de mogelijkheid de 'onduurzaamheid' van de eigen organisatie ver te overstijgen. Festivals zijn juist uitermate geschikt voor het verspreiden van gedeelde waarden en ideologieën en door te verduurzamen aan de hand van een Triple Top Line strategie wordt deze kans benut.

Als duurzaamheid betekent 'het voorzien in de behoeften van de huidige generatie zonder de toekomstige generaties te beperken in het voorzien van hun behoeften', welke visie is dan het meest duurzaam? Welke visie heeft het beste resultaat op lange termijn? Is het beperken van de schade die je zelf toebrengt voldoende om de toekomstige generatie dezelfde kansen te geven (Triple Bottom Line) of is het nodig dat er veranderingen worden doorgevoerd die gericht zijn op het verduurzamen van je omgeving (Triple Top Line)? Welke rol wil je als duurzaam festival? Schadebeperker of wereldverbeteraar? Het is maar de vraag hoe je kijkt.

5.2 | Discussie & aanbevelingen voor verder onderzoek

Met deze scriptie is getracht structuur aan te brengen in een wirwar aan onderzoeken, mediaberichten en verschillende soorten duurzaamheidsbeleid. Het onderzoek diende niet om generaliseerbare kennis te genereren over de manier waarop muziekfestivals invulling geven aan het begrip duurzaamheid maar het diende ter verkenning van de mogelijke relatie tussen muziekfestivals en duurzaamheid. Uit de besproken casussen kwamen al drie verschillende typen duurzaamheidsbeleid naar voren: duurzaamheidsbeleid dat gericht is op het verkleinen van de eigen ecologische voetafdruk (Lowlands), duurzaamheidsbeleid dat gericht is op het inspireren van bezoekers om te verduurzamen (Mysteryland) en duurzaamheidsbeleid dat gericht is op het verduurzamen van de omgeving van de festivals (Into The Great Wide Open). Dit geeft aan dat er nog veel meer typen duurzaamheidsbeleid mogelijk zijn en de verwachting is dat dit niet alleen in de cultuursector het geval is, maar dat ook in andere sectoren verschillende interpretaties worden gegeven aan duurzaamheidsbeleid.

Wat overeen kwam in de besproken typen duurzaamheidsbeleid was dat duurzaamheidskeuzes het meest op ecologisch gebied gemaakt worden. Mijn verwachting is dat dit ook zo zal blijven, omdat juist op dit gebied de bedreigingen het grootst en het meest

zichtbaar zijn. Ook de duurzaamheidskeurmerken en –prijzen binnen de cultuursector belemmeren een invulling van een evenwichtig duurzaamheidsbeleid. Het harmonieus samengaan van de drie pijlers van Elkington wordt daardoor bedreigd. Hoewel mijns inziens een duurzaamheidsbeleid ingevuld zou moeten worden vanuit een Triple Top Line visie, waar de lange termijn effecten op de omgeving centraal staan, verwacht ik dat deze visie voorlopig niet dominant gaat worden. Indien er maatstaven komen voor het maken en analyseren van duurzaamheidsbeleid op basis van een Triple Top Line visie zal men meer gestimuleerd worden deze visie te hanteren, al zal het een moeilijk en langzaam proces zijn. Onderzoek naar goede criteria hiervoor is dus hard nodig om dit proces te versnellen. Met maatstaven voor het analyseren van de spin-off en de randeffecten kunnen ook de vernieuwde en vooruitstrevende ideeën worden gewaardeerd. Duurzaamheidskeurmerken en -prijzen moeten het meest innovatieve idee of de meest geslaagde spin-off waarderen. De pluim moet niet naar de schadebeperkers maar naar de wereldverbeteraars!

6 | Bibliografie

6.1 | Literatuurlijst

- Arcodia, Charles, en Michelle Whitford. 'Festival Attendance and the Development of Social Capital.' *Journal of Convention & Event Tourism* 2, nr. 8 (2006): blz. 1-18.
- Baarda, Ben. 'Basisboek Kwalitatief Onderzoek.' Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers, 2013.
- Bennett, Andy, Jodie Taylor en Ian Woodward. 'The Festivalization of Culture.' Aldershot: Ashgate Publishing, 2014.
- Broek, Hanneke van den. *Maatschappelijk verantwoord ondernemen in het theater?* Masterscriptie, Universiteit van Amsterdam, 2008.
- Brooks, Sarah, Dan O'Halloran, en Alexandre Magnin. 'Rock On! : Bringing strategic sustainable development to music festivals.' Thesis, Blekinge Institute of Technology, Karlskrona, 2007.
- Brown, Andrew. 'Art & Ecology Now.' Londen: Thames & Hudson Ltd, 2014.
- Castro, Carlos J. 'Sustainable Development: Mainstream and Critical Perspectives .' *Organization & Environment* (Sage Publications), 2004: 1 blz. 95-225.
- Cummings, Joanne. 'The Greening of the Music Festival Scene.' In *The Festivalization of Culture*, door Andy Bennett, Jodie Taylor en Ian Woodward, blz. 169-186. Farnham: Ashgate Publishing, 2014.
- Elkington, John. 'Cannibals with forks: the Triple Bottom Line of the 21st century.' 70. Oxford: Capstone Publishing, 1999.
- Getz, Donald. 'Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events.' Londen: Routledge, 2007.
- Getz, Donald. 'Policy for sustainable and responsible festivals and events.' *Journal of policy research in tourism, leisure and events*, 2009: blz. 61-78.
- Giddings, Bob, Bill Hopwood, en Geoff O'Brien. 'Environment, economy and society: fitting them together into sustainable development.' *Sustainable development*, nr. 10 (2002): blz. 187-196.
- Jonker, Jan, Frans Diepstraten, en Jos Kieboom. 'Inleiding in maatschappelijk verantwoord en duurzaam ondernemen.' Deventer: Kluwer, 2011.
- Laing, Jennifer, en Warwick Frost. 'How green was my festival: Exploring challenges and opportunities associated with staging green events .' *International Journal of Hospitality Management*, 2010: blz. 261-267.
- Lam, Steven. 'Art, Ecology and Institutions.' *Third Text* , 2013: blz. 141-150.
- Mair, Judith, en Jennifer Laing. 'The greening of music festivals: motivations, barriers and outcomes.' *Journal of Sustainable Tourism* 5, nr. 20 (juni 2012): blz. 683-700.
- McDonough, William, en Michael Braungart. 'Design for the Triple Top Line : new tools for sustainable commerce.' *Corporate Environmental Strategy* 3, nr. 9 (2002): blz. 251-258.
- Montiel, Ivan. 'Corporate Social Responsibility and Corporate Sustainability.' *Organizations & Environment* (Sage Publications), september 2008: blz. 245-269.

- O'Rourke, Stephanie, David Irwin, en Jo Straker. 'Dancing to sustainable times: an exploration of music festivals and sustainable practices in Aotearoa.' *Annals of Leisure Research* 4, nr. 14 (2011): blz. 341-354.
- Portes, Alejandro. 'Social capital: Its origins and applications in modern sociology.' *Annual Review of Sociology* 1, nr. 24 (1998): blz. 1-24.
- WCED. *Our common future*. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Zifkos, George. 'Sustainability Everywhere : Problematising the 'sustainable festival' phenomenon.' *Tourism planning & development* 1, nr. 12 (2015): blz. 6-19.

6.2 | Geraadpleegde internetbronnen

- A Greener Festival. 'Music Fans Want Green Events!' *A Greener Festival*. februari 2008.
<http://www.agreenerfestival.com/wp-content/uploads/pdfs/Music%20Fans%20Want%20Green%20Events.pdf> (geopend 13 maart 2015).
- de Vrieze, Adze. 'Nederland festivalland: aantal evenementen stijgt weer.' *3voor12*. 8 augustus 2014.
<http://3voor12.vpro.nl/nieuws/2014/augustus/Nederland-festivalland--aantal-evenementen-stijgt-weer.html#gallery-close> (geopend 25 februari 2015).
- ID&T. 'Celebrate Life.' *ID&T*. 21 mei 2014. <http://www.id-t.com/documentary-celebrate-life/> (geopend 13 februari 2015).
- ID&T. *Our Company Soul*. <http://www.id-t.com/company/our-company-soul/> (geopend 20 december 2014).
- Julie's Bicycle. 'About.' *Julie's Bicycle*. <http://www.juliesbicycle.com/about> (geopend 22 januari 2015).
- Julie's Bicycle. 'Mysteryland Report 2014.' 2014. <http://ep.id-t.com/dam/asset/idt/julies-bicycle-mysteryland-2014.pdf?uuid=kmfzyahnwrexprik3oh7mgkztcq> (geopend 20 december 2014).
- Kunst en Zaken. *De stand van zaken, tweemeting 2008*. 2008.
<http://binoq.nl/lib/Documenten/good%20governance/Tweemeting%20Cultural%20Governance.pdf> (geopend 25 februari 2015).
- LabVlieland. *Over Ons*. <http://labvlieland.nl/over-ons> (geopend 1 maart 2015).
- Loorbach, Liedewij. 'Vlieland, proeftuin voor duurzame innovaties.' *Into The Great Wide Open*. 21 juli 2014. <http://www.intothegreatwideopen.nl/bericht/lab-vlieland-proeftuin-voor-duurzame-innovaties> (geopend 10 februari 2015).
- Lowlands. *Green & Clean*. <http://lowlands.nl/green/> (geopend 20 december 2014).
- Lowlands. 'Shake the Planet! Maatschappelijk Verantwoord Lowlands.' augustus 2009.
<http://lowlands.nl/green/> (geopend 20 december 2014).
- Luimstra, Jelmer. 'Kritisch over duurzaamheid.' *Into The Great Wide Open*. 5 september 2014.
<http://www.intothegreatwideopen.nl/bericht/kritisch-over-duurzaamheid> (geopend 20 december 2014).

Tanamal, Laurence. 'Into The Great Wide Open zet de kraan open.' *3voor12*. 5 september 2012. <http://3voor12.vpro.nl/nieuws/2012/Into-The-Great-Wide-Open/ITGWO---Zet-de-kraan-open.html> (geopend januari 15, 2015).

6.3 | Mediaberichten

Berg, JaapJan. 'Groene verbeelding.' *Boekman*, nr. 90 (2012): blz. 30-37.

Brabants Dagblad. 'Hilvarenbeek - Duurzaam Best Kept Secret.' 4 juni 2013.

Dagblad De Limburger. 'Zes festivals gaan voor groen.' 27 augustus 2013: blz. 10.

Damman, Marthe. 'Alternatief voor slurpend aggregaat.' *De Gelderlander*, 28 mei 2014.

Gubbels, Truus. 'Kunst als bindmiddel voor wijkbewoners.' *Boekman*, nr. 83 (2010): blz. 80-81.

Haarlems Dagblad. 'Mysteryland feest bewust.' 16 augustus 2011.

Heck, Wilmer. 'Duurzaam dansen.' *NRC Handelsblad*, 18 april 2014.

Heuven, Robbert van. 'Je moet niet voor ecopolitie willen spelen.' *Boekman*, nr. 92 (2012): blz. 38-43.

Jongenelen, Sandra. 'Duurzame kunst: verrassend, vreemd en onvoorspelbaar.' *Boekman*, maart 2012: blz. 14-21.

Jongenelen, Sandra. 'De festivalisering van Nederland.' *Boekman*, nr. 83 (2010): blz. 6-12.

Karman, Jasper. 'Toekomst festivals is duurzaam.' *Het Parool*, 27 juli 2013.

'Kunst en Natuur.' *Boekman 90*, nr. 24 (maart 2012).

Lent, Daan van. 'Rode cijfers in de cultuursector.' *NRC Handelsblad*, 20 november 2014: blz. 26.

Minnema, Mark. 'Indian Summer wil volledig op groen.' *Noordhollands Dagblad*, 24 augustus 2013.

Reformatorisch Dagblad. 'Duurzaamheid onomkeerbare trend.' *Reformatorisch Dagblad*, 10 september 2009: 12.

Trouw. 'Geen plastic waterflesjes.' 08 september 2014: blz. 11.

Twaalfhoven, Anita. 'Een zomer lang feest.' *Boekman*, nr. 83 (2010): blz. 84-87.

Veerman, Leonie. 'Feestje bouwen met het afval van anderen.' *Het Parool*, 20 september 2013: blz. 22.

Voet, Hanka van der. 'Duurzame mode: de groene uitdaging.' *Boekman*, 2012: blz. 46-51.

6.5 | Interviews

Poortvliet, Lyke, geïnterviewd door Eveline Wentzel. *Duurzaamheidsbeleid Mysteryland* (17 februari 2015).

Reeskamp, Govert, geïnterviewd door Eveline Wentzel. *Duurzaamheidsbeleid van ITGWO* (11 maart 2015).

6.5 | Overige bronnen

Centraal Bureau voor de Statistiek. 'Monitor Duurzaam Nederland.' Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2011.

'Festival' Dikke van Dale. Utrecht: Van Dale Lexicografie, 2015. <http://vandale.nl> (geopend 1 mei 2015).

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. 'Cultuur in beeld 2014.' Rijksoverheid, Den Haag, 2014.